

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

- 3. Ο Κανόνας της ανώτερης διδασκαλίας - Σχόλια
(3. Abhidhamma Piṭaka - Aṭṭhakathā)
- 2. Σχόλια για το βιβλίο της ανάλυσης (2. Vibhaṅga-aṭṭhakathā)
- 16. Ανάλυση της γνώσης (16. Āṇāpānāsikā-samāpatti)

PaliVerse

2. Σχόλια για το βιβλίο της ανάλυσης

16. Ñāṇavibhaṅgo

1. Ekakamātikādivaṇṇanā

751. Idāni tadanantare ñāṇavibhaṅge ekavidhena ñāṇavatthūtiādinā nayena paṭhamam ekavidhādīhi dasavidhapariyosānehi dasahi paricchedehi mātikam ṭhapetvā nikkhittapadānukkamena niddeso kato.

Tattha ekavidhenāti ekappakārena, ekakoṭṭhāsena vā. Ñāṇavatthūti ettha pana ñāṇaṅca tam vatthu ca nānappakārānam sampattinanti ñāṇavatthu; okāsaṭṭhena ñāṇassa vatthūtipi ñāṇavatthu. Idha pana purimenevatthena ñāṇavatthu veditabbam. Teneva ekavidhaparicchedāvasāne “yāthāvakavatthuvibhāvanā paññā - evam ekavidhena ñāṇavatthū”ti vuttam. Pañca viññāṇāti cakkhuvīññāṇādīni pañca. Na hetūtiādīni heṭṭhā dhammasaṅgahaṭṭhakathāyam vuttanayeneva veditabbāni. Saṅkhepato panettha yam vattabbam tam niddesavāre āvi bhavissati. Yathā cettha, evam dukamātikādīpadesupi yam vattabbam tam tattheva āvi bhavissati. Nikkheparicchedamattam panettha evam veditabbam. Ettha hi “na hetu ahetukā”tiādīhi tāva dhammasaṅgahamātikāvasena, “aniccā jarābhībhūtā”tiādīhi amātikāvasenāti saṅkhepato duvidhehi pabhedato aṭṭhasattatiyā padehi ekakamātikā nikkhittā.

Dukānurūpehi pana pañcatimsāya dukehi dukamātikā nikkhittā.

Tikānurūpehi “cintāmayā paññā”tiādīhi catūhi bāhirattikehi, “vipākā paññā”tiādīhi aniyamitapaññāvasena vutthehi cuddasahi mātikātikehi, vitakkattike paṭhamapadena niyamitapaññāvasena vutthehi terasahi, dutiyapadena niyamitapaññāvasena vutthehi sattahi, tatiyapadena niyamitapaññāvasena vutthehi dvādasahi, pītittike ca paṭhamapadena niyamitapaññāvasena vutthehi terasahi, tathā dutiyapadena, tatiyapadena niyamitapaññāvasena vutthehi dvādasahīti aṭṭhāsītiyā tikehi tikamātikā nikkhittā.

Catukkamātikā pana ‘kammassakatañña’ntiādīhi ekavīsatiyā catukkehi, pañcakamātikā dvīhi pañcakehi, chakkamātikā ekena chakkena, sattakamātikā “sattasattati ñāṇavatthūnī”ti evam saṅkhepato vutthehi ekādasahi sattakehi, aṭṭhakamātikā ekena aṭṭhakena, navakamātikā ekena navakena.

10. Dasakamātikāvaṇṇanā

760. Dasakamātikā “dasa tathāgatassa tathāgatabalānī”tiādinā ekeneva dasakena nikkhittā. Tattha dasāti gaṇanaparicchedo. Tathāgatassāti yathā vipassīdayo pubbakā isayo āgatā tathā āgatassa; yathā ca te gatā tathā gatassa. Tathāgatabalānīti aññehi asādhāraṇāni tathāgatasseva balāni; yathā vā pubbabuddhānam balāni puññussayasampattiyā āgatāni tathā āgatabalānītipi attho. Tattha duvidham tathāgatassa balaṃ - kāyabalaṅca ñāṇabalaṅca. Tesu kāyabalam hatthikulānusāreneva veditabbam. Vuttañhetam porāṇehi -

Kāḷāvakaṅca gaṅgeyyam, paṇḍaram tambapiṅgalam;

Imāni hi dasa hatthikulāni.

Tattha ‘kāḷāvaka’nti pakatihatthikulam daṭṭhabbam. Yam dasannam purisānam kāyabalam tam ekassa kāḷāvakahatthino. Yam dasannam kāḷāvakānam balam tam ekassa gaṇgeyassa. Yam dasannam gaṇgeyyānam tam ekassa paṇḍarassa. Yam dasannam paṇḍarānam tam ekassa tambassa. Yam dasannam tambānam tam ekassa piṅgalassa. Yam dasannam piṅgalānam tam ekassa gandhahatthino. Yam dasannam gandhahatthīnam tam ekassa maṅgalassa. Yam dasannam maṅgalānam tam ekassa hemavatassa. Yam dasannam hemavatānam tam ekassa uposathassa. Yam dasannam uposathānam tam ekassa chaddantassa. Yam dasannam chaddantānam tam ekassa tathāgatassa. Nārāyanasaṅkhātābalantipi idameva vuccati. Tadetam pakatihatthīnam gaṇanāya hatthikoṭisahassānam, purisagaṇanāya dasannam purisakoṭisahassānam balam hoti. Idam tāva tathāgatassa kāyabalam.

Ñāṇabalam pana idha tāva pāliyam āgatameva dasabalañāṇam. Mahāsīhanāde dasabalañāṇam, catuvesārajjañāṇam, aṭṭhasu parisāsu akampanañāṇam, catuyoniparicchedakañāṇam, pañcagatiparicchedakañāṇam, saṃyuttake āgatāni tesattati ñāṇāni, sattasattati ñāṇānīti evam aññānīpi anekāni ñāṇasahassāni - etam ñāṇabalam nāma. Idhāpi ñāṇabalameva adhippetam ñāṇaṇhi akampiyatṭhena upatthambhakatṭhena ca balanti vuttam.

Yehi balehi samannāgatoti yehi dasahi ñāṇabalehi upeto samupeto. Āsabham ṭhānanti seṭṭhatṭhānam uttamatṭhānam; āsabhā vā pubbabuddhā, tesam ṭhānanti attho. Api ca gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho; vajasatajeṭṭhako vā usabho, vajasahassajeṭṭhako vasabho; sabbagavaseṭṭho sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi akampanīyo nisabho. So idha usabhoti adhippeto. Idampi hi tassa pariyāyavacanam. Usabhassa idanti āsabham. Ṭhānanti catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā acalaṭṭhānam. Idam pana āsabham viyāti āsabham. Yattheva hi nisabhasaṅkhāto usabho usabhabalena samannāgato catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evam tathāgatopi dasahi tathāgatabalehi samannāgato catūhi vesārajjapādehi aṭṭhaparisapathaviṃ uppīletvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati. Evam tiṭṭhamāno ca tam āsabham ṭhānam paṭijānāti, upagacchati, na paccakkhāti, attani āropeti. Tena vuttam “āsabham ṭhānam paṭijānāti”ti.

Parisāsūti aṭṭhasu parisāsu. Sīhanādam nadatīti seṭṭhanādam abhītanādam nadati, sīhanādasadisam vā nādam nadati. Ayamatto sīhanādasuttana dīpetabbo. Yathā vā sīho sahanato ca hananato ca sīhoti vuccati, evam tathāgato lokadhammānam sahanato parappavādānaṇca hananato sīhoti vuccati. Evam vuttassa sīhassa nādam sīhanādam. Tattha yathā sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahamso sīhanādam nadati, evam tathāgatasīhopi tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahamso “iti rūpa”ntiadinā nayena nānāvidhadesanāvilāsasampannam sīhanādam nadati. Tena vuttam “parisāsu sīhanādam nadati”ti.

Brahmacakkaṃ pavattetīti ettha brahmanti seṭṭham uttamaṃ visuddham.
Cakkasaddo ca panāyam -

Sampattiyaṃ lakkhaṇe ca, rathaṇge iriyāpathe;
Dāne ratanadhammūra, cakkādīsu ca dissati;
Dhammacakke idha mato, tañca dvedhā vibhāvaye.

“Cattārimāni, bhikkhave, cakkāni yehi samannāgatānaṃ devamanussāna”ntiādīsu hi
ayaṃ sampattiyaṃ dissati. “Heṭṭhā pādatalesu cakkāni jātāni”ti ettha lakkhaṇe.
“Cakkaṃva vahato pada”nti ettha rathaṇge. “Catucakkaṃ navadvāra”nti ettha
iriyāpathe. “Dadaṃ bhuñja mā ca pamādo, cakkaṃ pavattaya sabbapāṇina”nti ettha
dāne. “Dibbaṃ cakkaratanaṃ pāturahosī”ti ettha ratanacakke. “Mayā pavattitaṃ
cakka”nti ettha dhammacakke. “Icchāhatassa posassa cakkaṃ bhamati matthake”ti
ettha uracakke. “Khurapariyanta cepi cakkenā”ti ettha paharaṇacakke.
“Asanivicakka”nti ettha asanimaṇḍale. Idha paṇāyaṃ dhammacakke mato.

Taṃ pana dhammacakkaṃ duvidhaṃ hoti - paṭivedhaññaṇaṃca desanāññaṇaṃca.
Tattha paññāpabhāvitāṃ attano ariyaphalāvahaṃ paṭivedhaññaṇaṃ;
karuṇāpabhāvitāṃ sāvakaṇaṃ ariyaphalāvahaṃ desanāññaṇaṃ. Tattha
paṭivedhaññaṇaṃ uppajjamānaṃ uppannanti duvidhaṃ. Tañhi abhinikkhamanato
yāva arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma; tusitabhavanato
vā yāva mahābodhipallaṇke arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ
nāma; dīpaṇkarabyākaraṇato paṭṭhāya vā yāva arahattamaggā uppajjamānaṃ,
phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Desanāññaṇampi pavattamānaṃ pavattanti duvidhaṃ.
Tañhi yāva aññākoṇḍaññaṇaṃ sotāpattimaggā pavattamānaṃ, phalakkhaṇe pavattaṃ
nāma. Tesu paṭivedhaññaṇaṃ lokuttaraṃ, desanāññaṇaṃ lokiyaṃ. Ubhayampi
panetaṃ aññehi asādhāraṇaṃ buddhānaṃyeva orasaññaṇaṃ.

Idāni yehi dasahi balehi samannāgato tathāgato āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti, yāni
āditova “dasa tathāgatassa tathāgatabalāni”ti nikkhattāni, tāni vitthārato dassetuṃ
katamāni dasa? Idha tathāgato ṭhānaṃca ṭhānatotiādimāha. Tattha ṭhānaṃca
ṭhānatoti kāraṇaṃca kāraṇato. Kāraṇañhi yasmā tattha phalaṃ tiṭṭhati
tadāyattavuttitāya uppajjati ceva pavattati ca, tasmā ṭhānanti vuccati. Taṃ bhagavā
“ye ye dhammā yesaṃ yesaṃ dhammānaṃ hetū paccayā uppādāya taṃ taṃ
ṭhāna”nti ca ‘ye ye dhammā yesaṃ yesaṃ dhammānaṃ na hetū na paccayā
uppādāya taṃ taṃ aṭṭhāna’nti ca pajānanto ṭhānaṃca ṭhānato aṭṭhānaṃca aṭṭhānato
yathābhūtaṃ pajānāti. Yampīti yena ñāṇena. Idampi tathāgatassāti idampi
ṭhānāṭṭhānaññaṇaṃ tathāgatassa tathāgatabalaṃ nāma hotīti attho. Evaṃ
sabbapadesu yojanā veditabbā.

Kammasamādānānanti samādiyivā katānaṃ kusalākusalakammānaṃ; kammameva
vā kammasamādānaṃ. Ṭhānaso hetusoti paccayato ceva hetuto ca. Tattha
gatiupadhikālapayogā vipākassa ṭhānaṃ, kammaṃ hetu.

Sabbattha gāmininti sabbagatigāminiṃca agatigāminiṃca. Paṭipadanti maggaṃ.
Yathābhūtaṃ pajānātīti bahūsupi manussesu ekameva pāṇaṃ ghātentesu ‘imassa
cetanā nirayagāminī bhavissati, imassa tiracchānayanigāminī’ti iminā nayena
ekavattusmimpi kusalākusalacetanāsaṅkhātānaṃ paṭipattīnaṃ aviparītato
sabhāvaṃ pajānāti.

Anekadhātunti cakkhudhātuādīhi kāmādhātuādīhi vā dhātūhi bahudhātuṃ.
Nānādhātunti tāsaṃyeva dhātūnaṃ vilakkhaṇatāya nānappakāradhātuṃ. Lokanti
khandhāyatanadhātulokaṃ. Yathābhūtaṃ pajānātīti tāsaṃ tāsaṃ dhātūnaṃ

aviparītato sabhāvaṃ paṭivijjhati.

Nānādhimuttikatanti hīnādīhi adhimuttīhi nānādhimuttikabhāvaṃ.

Parasattānanti padhānasattānaṃ. Parapuggalānanti tato paresaṃ hīnasattānaṃ; ekatthameva vā etaṃ padadvayaṃ veneyyavasena pana dvedhā vuttaṃ. Indriyaparopariyattanti saddhādīnaṃ indriyānaṃ parabhāvañca aparabhāvañca vuḍḍhiñca hāniñcāti attho.

Jhānavimokkhasamādhisamāpattīnanti paṭhamādīnaṃ catunnaṃ jhānānaṃ, “rūpī rūpāni passatī”tiādīnaṃ aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ, savitakkasavicārādīnaṃ tiṇṇaṃ samādhīnaṃ, paṭhamajjhānasamāpattiādīnañca navannaṃ anupubbasaṃpattīnaṃ. Saṃkilesanti hānabhāgiyadhammaṃ. Vodānanti visesabhāgiyadhammaṃ. Vuṭṭhānanti yena kāraṇena jhānādīhi vuṭṭhahanti, taṃ kāraṇaṃ.

Pubbenivāsānussatinti pubbe nivutthakkhandhānussaraṇaṃ.

Cutūpapātanti cutiñca upapātañca.

Āsavānaṃ khayanti kāmāsavādīnaṃ khayasaṅkhātānaṃ āsavanirodhaṃ nibbānaṃ.

Imānīti yāni heṭṭhā “dasa tathāgatassa tathāgatabalānī”ti avoca, imāni tānīti appanaṃ karotīti. Evamettha anupubbapadavaṇṇanaṃ ñatvā idāni yasmā tathāgato paṭhamameva ṭhānāṭṭhānaññāṇena veneyyasattānaṃ āsavakkhayādhigamassa ceva anadhigamassa ca ṭhānāṭṭhānabhūtaṃ kilesāvaraṇābhāvaṃ passati, lokiyasammādiṭṭhiṭhānadassanato niyatamicchādiṭṭhiṭhānābhāvadassanato ca. Atha nesaṃ kammavipākāññāṇena vipākāvaraṇābhāvaṃ passati, tihetukapaṭisandhidassanato. Sabbatthagāminīpaṭipadāññāṇena kammāvaraṇābhāvaṃ passati, ānantariyakammābhāvadassanato. Evaṃ anāvaraṇānaṃ anekadhātunānādhātuññāṇena anukūladhammadesanatthaṃ cariyāvisesaṃ passati, dhātuvemattadassanato. Atha nesaṃ nānādhimuttikatāññāṇena adhimuttiṃ passati, payogaṃ anādiyitvāpi adhimuttivasena dhammadesanatthaṃ. Athevaṃ diṭṭhādhimuttīnaṃ yathāsatti yathābalaṃ dhammaṃ desetum indriyaparopariyattaññāṇena indriyaparopariyattaṃ passati, saddhādīnaṃ tikkhamudubhāvadassanato. Evaṃ pariññātindriyaparopariyattāpi panete sace dūre honti, atha jhānādipariññāṇena jhānādīsu vasībhūtattā iddhivisesena khippaṃ upagacchati. Upagantvā ca nesaṃ pubbenivāsānussatiññāṇena pubbajātibhāvanaṃ, dibbacakkhānubhāvato pattabbena cetopariyaññāṇena sampatticittavisesaṃ passanto āsavakkhayaññānubhāvena āsavakkhayagāminiyā paṭipadāya vigatasammohattā āsavakkhayāya dhammaṃ deseti. Tasmā iminā anukkamena imāni dasabalāni vuttānīti veditabbāni. Ayaṃ tāva mātikāya atthavaṇṇanā.

Ekakaniddesavaṇṇanā

761. Idāni yathānikkhittāya mātikāya “pañcaviññāṇā na hetumevā”tiādīnā nayena āraddhe niddesavāre na hetumevāti sādharmaṇahetupaṭikkhepaniddeso. Tattha “hetuhetu, paccayahetu, uttamahetu, sādharmaṇahetūti catubbidho hetū”tiādīnā nayena yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ rūpakaṇḍe “sabbaṃ rūpaṃ na hetumevā”tiādīnaṃ atthavaṇṇanāyaṃ vuttameva. Ahetukamevātiādīsu byañjanasandhivasena makāro veditabbo; ahetukā evāti attho. Sesapadesupi eseva nayo. Apica “hetū dhammā nahetū dhammā”tiādīsu dhammakotṭhāsesu pañcaviññāṇāni hetū dhammāti vā sahetukā dhammāti vā na honti. Ekantena pana

na hetūyeva, ahetukā yevāti imānipi nāyenettha sabbapadesu attho vedītabbo. Abyākatamevāti padaṃ vipākābyākatavasena vuttaṃ. Sārammaṇamevāti olubbhārammaṇavasena. Paccayārammaṇaṃ olubbhārammaṇanti hi duvidhaṃ ārammaṇaṃ. Imasmiṃ pana tḥāne olubbhārammaṇameva dhuraṃ, paccayārammaṇampi labbhatīyeva. Acetasikamevāti padaṃ cittaṃ, rūpaṃ, nibbānanti tīsu acetāsikesu cittaṃeva sandhāya vuttaṃ. No apariyāpannamevāti gatipariyāpannacutipariyāpannasamsāra vaṭṭabhavapariyāpannabhāvato pariyaṇāna eva, no apariyāpannā. Lokato vaṭṭato na niyyantīti anīyyānikā. Uppannaṃ manovīññānaviññeyyamevāti rūpakaṇḍe cakkhuvīññānādīnaṃ paccuppannāneva rūpādīni ārabha pavattito atītādivisaṃsaṃ manovīññānampi pañcaviññānasotapatitameva katvā “upapannaṃ chahi viññānehi viññeyya”nti vuttaṃ. Pañcaviññāna pana yasma paccuppannāpi cakkhuvīññānādīnaṃ ārammaṇa na honti, manovīññānasseva honti, tasmā “manovīññānaviññeyyamevā”ti vuttaṃ. Aniccamevāti hutvā abhāvaṭṭhena aniccāyeva. Jarābhibhūtamēvāti jarāya abhibhūtattā jarābhibhūtā eva.

762. Uppannavattukā uppannārammaṇāti anāgatapaṭikkhepo. Na hi te anāgatesu vatthārammaṇesu uppajjanti.

Purejātavattukā purejātārammaṇāti sahuppattipaṭikkhepo. Na hi te sahuppannaṃ vatthuṃ vā ārammaṇaṃ vā paṭicca uppajjanti, sayāṃ pana pacchājātā hutvā purejātesu vatthārammaṇesu uppajjanti.

Ajjhattikavattukāti ajjhattajjhavattavasena vuttaṃ. Tāni hi ajjhattike pañca pasāde vatthuṃ katvā uppajjanti. Bāhirārammaṇāti bāhirarūpādīrammaṇā. Tattha catukkaṃ vedītabbaṃ - pañcaviññāna hi pasādavattukattā ajjhattikā ajjhattikavattukā, manovīññānaṃ hadayarūpaṃ vatthuṃ katvā uppajjanakāle ajjhattikaṃ bāhiravattukaṃ, pañcaviññānasampayuttā tayo khandhā bāhirā ajjhattikavattukā, manovīññānasampayuttā tayo khandhā hadayarūpaṃ vatthuṃ katvā uppajjanakāle bāhirā bāhiravattukā.

Asambhinnavattukāti aniruddhavattukā. Na hi te niruddhaṃ atītaṃ vatthuṃ paṭicca uppajjanti. Asambhinnārammaṇatāyapi eeva nayo.

Aññaṃ cakkhuvīññānaṃssa vatthu ca ārammaṇaṃcātīdīsu cakkhuvīññānaṃssa hi aññaṃ vatthu, aññaṃ ārammaṇaṃ. Aññaṃ sotaviññānādīnaṃ. Cakkhuvīññānaṃ sotapasādādīsu aññataraṃ vatthuṃ, saddādīsu vā aññataraṃ ārammaṇaṃ katvā kappato kappaṃ gantvāpi na uppajjati; cakkhupasādameva pana vatthuṃ katvā rūpañca ārammaṇaṃ katvā uppajjati. Evamassa vatthupi dvāraṃpi ārammaṇampi nibaddhaṃ, aññaṃ vatthuṃ vā dvāraṃ vā ārammaṇaṃ vā na saṅkamati, nibaddhavatthu nibaddhadvāraṃ nibaddhārammaṇameva hutvā uppajjati. Sotaviññānādīsipi eeva nayo.

763. Na aññaṃaññaṃssa gocaravisayaṃ paccanubhontīti ettha aññaṃaññaṃssa cakkhu sotassa, sotaṃ vā cakkhussāti evaṃ ekaṃ ekassa gocaravisayaṃ na paccanubhontīti attho. Sace hi nīlādibhedhaṃ rūpārammaṇaṃ samodhānetvā sotindriyassa upaneyya ‘iṅgha tāva naṃ vavatthāpehi vibhāvehi - kiṃ nāmetaṃ ārammaṇa’nti, cakkhuvīññānaṃ vināpi mukhena attano dhammatāya evaṃ vadeyya - ‘are andhabāla, vassasatampi vassasahassampi paridhāvamaṇo aññatra mayā kuhiṃ etassa jānanakaṃ labhissasi; āhara naṃ cakkhupasāde upanehi; ahametaṃ ārammaṇaṃ jānissāmi - yadi vā nīlaṃ yadi vā pītaṃ. Na hi eso aññaṃssa visayo;

mayhameveso visayo'ti. Sesaviññāṇesupi eseve nayo. Evamete aññamaññaṇṇassa gocaravisayaṃ na paccanubhonti nāma.

764. Samannāharantassāti āvajjaneneva samannāharantassa.

Manasikarontassāti āvajjaneneva manasikarontassa. Etāni hi cittāni āvajjanena samannāhaṭṭakāle manasikataḥkāleyeva ca uppajjanti.

Na abbokiṇṇāti aññaṇa viññāṇena abbokiṇṇā nirantarāva nuppajjanti. Etena tesam anantaratā paṭikkhittā.

765. Na apubbaṃ acarimanti etena sabbesampi saḥuppatti paṭikkhittā. Na aññamaññaṇṇassa samanantarāti etena samanantaratā paṭikkhittā.

766. Āvaṭṭanā vātiādīni cattāripi āvajjanasseva nāmāni. Tañhi bhavaṅgassa āvaṭṭanato āvaṭṭanā, tasseva ābhujanato ābhogo, rūpādīnaṃ samannāharaṇato samannāhāro, tesamyeve manasikaraṇato manasikāroti vuccati. Evamettha saṅkhepato pañcannaṃ viññāṇānaṃ āvajjanaṭṭhāne ṭhatvā āvajjanādikiccaṃ kātuṃ samatthabhāvo paṭikkhitto.

Na kañci dhammaṃ paṭivijānātīti "manopubbaṅgamā dhammā"ti evaṃ vuttaṃ ekampi kusalaṃ vā akusalaṃ vā na paṭivijānāti.

Aññaṭṭa abhinipātāmatattāti ṭhapetvā rūpādīnaṃ abhinipātāmatattam. Idaṃ vuttaṃ hoti - supaṇḍitopi puriso, ṭhapetvā āpāthagatāni rūpādīni, aññaṃ kusalākusalesu ekadhammampi pañcahi viññāṇehi na paṭivijānāti. Cakkhuviññāṇaṃ panettha dassanamattameva hoti. Sotaviññāṇādīni savanaghāyanasāyanaphusanamattāneva. Dassanādīmattato pana muttā añña etesaṃ kusalādīpaṭivivijānātīti nāma natthi.

Manodhātuyāpīti sampaṭicchanamanodhātuyāpi. Sampiṇḍanattho cettha pikāro. Tasmā manodhātuyāpi tato parāhi manoviññāṇadhātūhipīti sabbehipi pañcadvārikaviññāṇehi na kañci kusalākusalaṃ dhammaṃ paṭivijānātīti evamettha attho daṭṭhabbo.

Na kañci iriyāpathaṃ kappetītiādīsipi eseve nayo. Na hi pañcadvārikaviññāṇehi gamanādīsipi kañci iriyāpathaṃ kappeti, na kāyakammaṃ na vacīkammaṃ paṭṭhapeti, na kusalākusalaṃ dhammaṃ samādiyati, na samādhim samāpajjati lokiyaṃ vā lokuttaraṃ vā, na samādhito vuṭṭhāti lokiyā vā lokuttarā vā, na bhavato cavati, na bhavantare upapajjati. Sabbampi heṭaṃ kusalākusaladhammapaṭivijānanādivacanapariyosānaṃ kiccaṃ manodvārikacitteneva hoti, na pañcadvārikenāti sabbassāpetassa kiccassa karaṇe saḥajavanakāni vīthiccittāni paṭikkhittāni. Yathā cetesaṃ etāni kiccāni natthi, evaṃ niyāmokkamanādīnipi. Na hi pañcadvārikajavanena micchattaniyāmaṃ okkamati, na sammattaniyāmaṃ; na cetaṃ javanaṃ nāmagottamārabha javati, na kasiṇādīpaṇṇattim; na lakkhaṇārammaṇikavipassanāvasena pavattati, na vuṭṭhānagāminībalavavipassanāvasena; na rūpārūpadhamme ārabha javati, na nibbānaṃ; na cetena saddhim paṭisambhidāññaṃ uppajjati, na abhiññāññaṃ, na sāvakaṇāpāramīññaṃ, na paccekabodhiññaṃ, na sabbaññaṇṇaṇṇaṃ. Sabbopi panesa pabhedo manodvārikajavaneyeva labbhati.

Na supati na paṭibujjhati na supinaṃ passatīti sabbenāpi ca pañcadvārikacittena neva niddaṃ okkamati, na niddāyati, na paṭibujjhati, na kiñca supinaṃ passatīti imesu tīsu ṭhānesu saha javanena vīthiccitaṃ paṭikkhittaṃ.

Niddāyantassa hi mahāvaṭṭiṃ jāletvā dīpe cakkhusamīpe upanīte paṭhamam cakkhudvārikaṃ āvajjanaṃ bhavaṅgaṃ na āvaṭṭeti, manodvārikameva āvaṭṭeti. Atha javanaṃ javitvā bhavaṅgaṃ otarati. Dutiyavāre cakkhudvārikaṃ āvajjanaṃ bhavaṅgaṃ āvaṭṭeti. Tato cakkhuviññāṇādīni javanapariyosānāni pavattanti. Tadanantaram bhavaṅgaṃ pavattati. Tatiyavāre manodvārikaāvajjanena bhavaṅge āvaṭṭite manodvārikajavanaṃ javati. Tena cittaena ñatvā ‘kiṃ ayaṃ imasmiṃ ṭhāne āloko’ti jānāti.

Tathā niddāyantassa kaṇṇasamīpe tūriyesu paggahitesu, ghānasamīpe sugandhesu vā duggandhesu vā pupphesu upanītesu, mukhe sappimhi vā phāṇite vā pakkhitte, piṭṭhiyaṃ pāṇinā pahāre dinne paṭhamam sotadvārikādīni āvajjanāni bhavaṅgaṃ na āvaṭṭenti, manodvārikameva āvaṭṭeti. Atha javanaṃ javitvā bhavaṅgaṃ otarati. Dutiyavāre sotadvārikādīni āvajjanāni bhavaṅgaṃ āvaṭṭenti. Tato sotaghānajivhākāyaviññāṇādīni javanapariyosānāni pavattanti. Tadanantaram bhavaṅgaṃ pavattati. Tatiyavāre manodvārikaāvajjanena bhavaṅge āvaṭṭite manodvārikajavanaṃ javati. Tena cittaena ñatvā ‘kiṃ ayaṃ imasmiṃ ṭhāne saddo - saṅkhasaddo, bherisaddo’ti vā ‘kiṃ ayaṃ imasmiṃ ṭhāne gandho - mūlagandho, sāragandho’ti vā ‘kiṃ idaṃ mayhaṃ mukhe pakkhittarasam - sappīti vā phāṇita’nti vā ‘kenamhi piṭṭhiyaṃ pahato, atithaddho me pahāro’ti vā vattāro honti. Evaṃ manodvārikajavaneneva paṭibujjhati, na pañcadvārikaena. Supinampi teneva passati, na pañcadvārikaena.

Taṅca panetaṃ supinaṃ passanto catūhi kāraṇehi passati - dhātukkhobhato vā anubhūtapubbato vā devatopasaṃhārato vā pubbanimittato vāti. Tattha pittādīnaṃ khobhakaraṇapaccayayogena khubhitadhātuko ‘dhātukkhobhato’ supinaṃ passati. Passanto ca nānāvidhaṃ supinaṃ passati - pabbatā patanto viya, ākāseṇa gacchanto viya, vāḷamigahatthacorādīhi anubaddho viya ca hoti. ‘Anubhūtapubbato’ passanto pubbe anubhūtapubbaṃ ārammaṇaṃ passati. ‘Devatopasaṃhārato’ passantassa devatā atthakāmatāya vā anattakāmatāya vā atthāya vā anattāya vā nānāvidhāni ārammaṇāni upasaṃharanti. So tāsaṃ devatānaṃ ānubhāvena tāni ārammaṇāni passati. Pubbanimittato passanto puññāpuññavasena uppajjitukāmassa atthassa vā anattassa vā pubbanimittabhūtaṃ supinaṃ passati bodhisattamātā viya puttapaṭilābhanimittaṃ, bodhisatto viya pañca mahāsupine, kosalarājā viya ca soḷasa supineti.

Tattha yaṃ dhātukkhobhato anubhūtapubbato ca supinaṃ passati, na taṃ saccaṃ hoti. Yaṃ devatopasaṃhārato passati, taṃ saccaṃ vā hoti alikaṃ vā. Kuddhā hi devatā upāyena vināsetukāmā viparītampi katvā dassenti. Tatridaṃ vatthu - rohaṇe kira nāgamahāvihāre mahāthero bhikkhusaṅghaṃ anapaloketvāva ekaṃ nāgarukkhaṃ chindāpesi. Rukkhe adhivatthā devatā therassa kuddhā paṭhamameva naṃ palobhetvā pacchā ‘ito te sattadivasamatthake upaṭṭhāko rājā marissatī’ti supine ārocesi. Thero naṃ kathaṃ āharitvā rājorodhānaṃ ācikkhi. Tā ekappahāreneva mahāviraṇaṃ viraviṃsu. Rājā ‘kiṃ eta’nti pucchi. Tā ‘evaṃ therena vutta’nti ārocayimṃsu. Rājā divase gaṇāpetvā sattāhe vītivatte kujjhitvā therassa hatthapāde chindāpesi.

Yaṃ pana pubbanimittato passati taṃ ekantasaccameva hoti. Etesañca catunnaṃ mūlakāraṇānaṃ saṃsaggabhedaṭṭopi supinabhedo hotiyeva. Tañca panetaṃ catubbidhaṃ supinaṃ sekkhaputhujjanāva passanti appahīnavipallāsattā; asekkhā na passanti pahīnavipallāsattā.

Kim pana taṃ passanto sutto passati, paṭibuddho? Udāhu neva sutto passati na paṭibuddhoti? Kiñcetha yadi tāva sutto passati, abhidhammavirodho āpajjati. Bhavaṅgacittena hi supati. Tañca rūpanimittādiārammaṇaṃ rāgādisampayuttaṃ vā na hoti. Supinaṃ passantassa ca īdisāni cittāni uppajjanti. Atha paṭibuddho passati, vinayavirodho āpajjati. Yañhi paṭibuddho passati, taṃ sabbohārikacittena passati. Sabbohārikacittena ca kate vītikkame anāpatti nāma natthi. Supinaṃ passantena pana kate vītikkame ekantaṃ anāpatti eva. Atha neva sutto na paṭibuddho passati, na supinaṃ nāma passati. Evañhi sati supinassa abhāvova āpajjati? Na abhāvo. Kasmā? Yasmā kapimiddhapareto passati. Vuttaṃ hetuṃ - “kapimiddhapareto kho, mahārāja, supinaṃ passati”ti. ‘Kapimiddhapareto’ti makkaṭṭaniddāya yutto. Yathā hi makkaṭṭassa niddā lahuparivattā hoti, evaṃ yā niddā punappaṇaṃ kusālādicittavokiṇṇattā lahuparivattā; yassā pavattiyāṃ punappaṇaṃ bhavaṅgato uttaraṇaṃ hoti, tāya yutto supinaṃ passati. Tenāyaṃ supino kusalopi hoti akusalopi abyākatopi 386. Tattha supinante cetiyavandanadhammassavanadhammadesanādīni karontassa kusalo, pāṇātipātādīni karontassa akusalo, dvīhi antehi mutto āvajjanatadārammaṇakkhaṇe abyākatoti veditabbo. Supineneva ‘diṭṭhaṃ viya me, suttaṃ viya me’ti kathanakālepi abyākatoyeva.

Kim pana supine kataṃ kusālākusalaṃ kammaṃ savipākaṃ avipākanti? Savipākaṃ; dubbalattā pana paṭisandhiṃ ākaḍḍhituṃ na sakkoti, dinnāya aññakammena paṭisandhiyā pavatte vedanīyaṃ hoti.

Evaṃ yāthāvakavatthuvibhāvanā paññāti pañcannaṃ viññāṇānaṃ na hetvaṭṭho yāthāvaṭṭho. Taṃ yāthāvaṭṭhaṃ vatthuṃ vibhāvetīti yāthāvakavatthuvibhāvanā. Tathā pañcannaṃ viññāṇānaṃ ahetukaṭṭho, jarābhībhūtaṭṭho, na supinaṃ passanaṭṭho, yāthāvaṭṭho. Taṃ yāthāvaṭṭhaṃ vatthuṃ vibhāvetīti yāthāvakavatthuvibhāvanā. Iti yā heṭṭhā “yāthāvakavatthuvibhāvanā paññāti”ti mātikāya nikkhattā, sā evaṃ yāthāvakavatthuvibhāvanā paññāti veditabbā. Tassā eva ca vasena evaṃ ekavidhena ñāṇavatthūti evaṃ ekekakoṭṭhāsena ñāṇagaṇanā ekena vā ākārena ñāṇaparicchedo hoti.

Ekakaniddesavaṇṇanā.

Dukaniddesavaṇṇanā

767. Duvidhena ñāṇavatthuniddese catūsu bhūmīsu kusaleti sekkhaputhujjanānaṃ catubhūmakakusalapaññā. Paṭisambhidāvivhaṅge vuttesu pañcasu attesu attano attano bhūmipariyāpannaṃ vipākaśāṅkhātāṃ atthaṃ jāpeti janeti pavattetīti atthajāpikā. Arahato abhiññaṃ uppādentassa samāpattiṃ uppādentassa kiriyābyākateti abhiññāya ceva samāpattiyā ca parikammasamaye kāmāvacarakiriyapaññā. Sā hi abhiññāsamāpattipabhedaṃ kiriyasāṅkhātāṃ atthaṃ jāpeti janeti pavattetīti atthajāpikā paññāti vuttā. Ayaṃ pana aparopi pālimuttako atṭhakathānayo - yāpi hi purimā kāmāvacarakiriyā pacchimāya kāmāvacarakiriyāya anantarādivasena paccayo hoti, sāpi taṃ kiriyatthaṃ jāpetīti atthajāpikā paññā nāma. Rūpāvacarārūpāvacaresupi eseṇa nayo.

Dutiyapadaniddese catūsu bhūmīsu vipāketi kāmāvacaravipāke paññā sahaṇātādipaccayavasena kāmāvacaravipākattham jāpetvā tthitāti jāpitatthā. Rūpāvacarādivipākapaññāsupi eseva nayo. Sabbāpi vā esā attano attano kāraṇehi jāpitā janitā pavattitā sayampi atthabhūtātipi jāpitatthā. Araḥato uppannāya abhiññāya uppannāya samāpattiyāti vuttakiriyapaññāyapi eseva nayo. Ayaṃ pana aparopi pāḷimuttako atthakathānayo - kāmāvacarakiriyapaññāpi hi sahaṇātādivasena kāmāvacarakiriyasaṅkhātāṃ attham jāpetvā tthitāti jāpitatthā. Rūpāvacarārūpāvacarakiriyapaññāsupi eseva nayo. Sabbāpi vā esā attano attano kāraṇehi jāpitā janitā pavattitā sayāṇca atthabhūtātipi jāpitatthā. Sesamettha sabbam dhammasaṅgahaṭṭhakathāyaṃ vuttanayattā pākāṭamevāti.

Dukaniddesavaṇṇanā.

Tikaniddesavaṇṇanā

768. Tividhena ñāṇavatthuniddese yogavahitesūti yogo vuccati paññā; paññāvihitesu paññāpariṇāmitesūti attho. Kammāyatanesūti ettha kammameva kammāyatanaṃ; aṭṭha vā kammaṇca taṃ āyatanaṇca ājīvādīnantipi kammāyatanaṃ. Sippāyatanesupi eseva nayo. Tattha duvidham kammaṃ - hīnaṇca ukkaṭṭhaṇca. Tattha hīnaṃ nāma vaḍḍhakāṃkammaṃ, pupphachaḍḍakakammanti evamādi. Ukkaṭṭham nāma kasi, vaṇijjā, gorakkhanti evamādi. Sippampi duvidham hīnaṇca ukkaṭṭhaṇca. Tattha hīnaṃ sippaṃ nāma naḷakārasippaṃ, pesakārasippaṃ, kumbhakārasippaṃ, cammakārasippaṃ, nhāpitasippanti evamādi. Ukkaṭṭham nāma sippaṃ muddā, gaṇanā, lekhaṇcāti evamādi vijjāva vijjāṭṭhānaṃ. Taṃ dhammikameva gahitaṃ. Nāgamaṇḍalaparittasadiṣaṃ, phudhamanakaṃmantasadiṣaṃ, sālākiyaṃ, sallakattiyantiādīni pana vejjasatthāni ‘‘icchāmaḥaṃ, ācariya, sippaṃ sikkhitu’’nti sippāyatane pavatṭhattā na gahitāni.

Tattha eko paṇḍito manussānaṃ phāsuvihāratthāya attano ca dhammatāya gehapāsādayānanāvādīni uppādeti. So hi ‘ime manussā vasanaṭṭhānena vinā dukkhitā’ti hitakiriyāya tthtvā dīghacaturassādibhedaṃ gehaṃ uppādeti, sītuṇhapaṭighātathāya ekabhūmikadvibhūmikādibhede pāsāde karoti, ‘yāne asati anusaṇcaraṇaṃ nāma dukkha’nti jaṅghākilaṃmathapaṭivinodanathāya vayhasakaṭasandamānikādīni uppādeti, ‘nāvāya asati samuddādīsū saṇcāro nāma natthī’ti nānappakāraṃ nāvaṃ uppādeti. So sabbampetaṃ neva aññehi kayiramānaṃ passati, na kataṃ uggaṇhāti, na kathentānaṃ suṇāti, attano pana dhammatāya cintāya karoti. Paññavatā hi attano dhammatāya katampi aññehi uggaṇhitvā karontehi katasadisameva hoti. Ayaṃ tāva hīnakamme nayo.

Ukkaṭṭhakammeṇi ‘kasikamme asati manussānaṃ jīvitam na pavattatī’ti eko paṇḍito manussānaṃ phāsuvihāratthāya yuganaṅgalādīni kasibhaṇḍāni uppādeti; tathā nānappakāraṃ vāṇijjakammaṃ gorakkhaṇca uppādeti. So sabbampetaṃ neva aññehi kariyamānaṃ passati...pe... katasadisameva hoti. Ayaṃ ukkaṭṭhakamme nayo.

Duvidhepi pana sippāyatane eko paṇḍito manussānaṃ phāsuvihāratthāya naḷakārasippādīni hīnasippāni, hatthamuddāya gaṇanasāṅkhātāṃ muddam, acchinnakasaṅkhātāṃ gaṇanaṃ, mātikāppabhedakādibhedaṇca lekhaṃ uppādeti. So sabbampetaṃ neva aññehi kariyamānaṃ passati...pe... katasadisameva hoti. Ayaṃ sippāyatane nayo.

Ekacco pana paṇḍito amanussasarīsapāḍīhi upaddutānaṃ manussānaṃ tikicchanatthāya dhammikāni nāgamaṇḍalamantādīni vijjāṭṭhānāni uppādeti, tāni neva aññehi kariyamānāni passati, na katāni uggaṇhāti, na kathentānaṃ suṇāti, attano pana dhammatāya cintāya karoti. Paññavatā hi attano dhammatāya katampi aññehi uggaṇhitvā karontehi katasadisameva hoti.

Kammassakataṃ vāti “idaṃ kammaṃ sattānaṃ sakaṃ, idaṃ no saka”nti evaṃ jānanaññaṃ. Saccānulomikaṃ vāti vipassanāññaṃ. Tañhi catunnaṃ saccānaṃ anulomanato saccānulomikanti vuccati. Idānissa pavattanākāraṃ dassetuṃ rūpaṃ aniccanti vātiādi vuttaṃ. Ettha ca aniccalakkhaṇameva āgataṃ, na dukkhalakkhaṇaanattalakkhaṇāni, atthavasena pana āgatānevāti daṭṭhabbāni - yañhi aniccaṃ taṃ dukkhaṃ, yaṃ dukkhaṃ tadanattāti.

Yaṃ evarūpinti yaṃ evaṃ heṭṭhā niddiṭṭhasabhāvaṃ anulomikaṃ. Khantintiādīni sabbāni paññāvevacanāneva. Sā hi heṭṭhā vuttānaṃ kammāyatanādīnaṃ pañcannaṃ kāraṇānaṃ apaccanīkadassanena anulometīti anulomikā. Tathā sattānaṃ hitacariyāya anulometi, maggasaccassa anulometi, paramatthasaccassa nibbānassa anulomanato anulometītipi anulomikā. Sabbānipi etāni kāraṇāni khamati sahati daṭṭhuṃ sakkotīti khanti, passatīti diṭṭhi, rocetīti ruci, mudatīti mudi, pekkhatīti pekkhā. Sabbepissā te kammāyatanādayo dhammā nijjhānaṃ khamanti, visesato ca pañcakkhandhasaṅkhātā dhammā punappunaṃ aniccadukkhānattavasena nijjhāyamānā taṃ nijjhānaṃ khamantīti dhammanijjhānakhantī.

Parato assutvā paṭilabhatīti aññassa upadesavacanaṃ assutvā sayameva cinto paṭilabhati. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ cintāmayā paññā nāma vuccati. Sā panesā na yesaṃ kesañci uppajjati, abhiññātānaṃ pana mahāsattānameva uppajjati. Tatthāpi saccānulomikaññaṃ dvinnāmyeva bodhisattānaṃ uppajjati. Sesapaññā sabbesampi pūritapāramīnaṃ mahāpaññānaṃ uppajjatīti veditabbā.

Parato sutvā paṭilabhatīti ettha kammāyatanādīni parena kariyamānāni vā katāni vā disvāpi yassa kassaci kathayamānassa vacanaṃ sutvāpi ācariyassa santike uggahetvāpi paṭiladdhā sabbā parato sutvāyeva paṭiladdhā nāmāti veditabbā.

Samāpannassāti samāpattisamaṅgissa; antosamāpattiyaṃ pavattā paññā bhāvanāmayā nāmāti attho.

769. Dānaṃ ārabbhāti dānaṃ paṭicca; dānacetanāpaccayāti attho. Dānādhigacchāti dānaṃ adhigacchantassa; pāpuṇantassāti attho. Yā uppajjatīti yā evaṃ dānacetanāsampayuttā paññā uppajjati, ayaṃ dānamayā paññā nāma. Sā panesā ‘dānaṃ dassāmī’ti cintentassa, dānaṃ dentassa, dānaṃ datvā taṃ paccavekkhantassa pubbacetanā, muñcacetanā, aparacetanāti tividhena uppajjati.

Sīlaṃ ārabbhā sīlādhigacchāti idhāpi sīlacetanāsampayuttāva sīlamayā paññāti adhippetā. Ayampi ‘sīlaṃ pūressāmī’ti cintentassa, sīlaṃ pūrentassa, sīlaṃ pūretvā taṃ paccavekkhantassa pubbacetanā, muñcacetanā, aparacetanāti tividheneva uppajjati. Bhāvanāmayā heṭṭhā vuttāyeva.

770. Adhisīlapaññādīsu sīlādīni duvidhena veditabbāni - sīlaṃ, adhisīlaṃ; cittaṃ, adhicitthaṃ; paññā, adhipaññāti. Tattha “uppādā vā tathāgatānaṃ anuppādā vā tathāgatānaṃ tthitāva sā dhātu dhammatthitā dhammaniyāmatā”ti imāya tantiya saṅgahitavasena pañcapi sīlāni dasapi sīlāni sīlaṃ nāma. Tañhi tathāgate uppannepi

anuppannepi hoti. Anuppanne ke paññāpentī? Tāpasaparibbājakā, sabbaññubodhisattā, cakkavattirājāno ca paññāpentī. Uppanne sammāsambuddhe bhikkhusaṅgho, bhikkhunīsaṅgho, upāsakā, upāsikāyo ca paññāpentī. Pātimokkhasaṃvarasīlaṃ pana sabbasīlehi adhikaṃ uppanneyeva tathāgate uppajjati, no anuppanne. Sabbaññubuddhāyeva ca naṃ paññāpentī. “Imasmiṃ vatthusmiṃ vītikkame idaṃ nāma hotī”ti paññāpanaṃhi aññesaṃ avisayo, buddhānaṃyeva esa visayo, buddhānaṃ balaṃ. Iti yasmā pātimokkhasaṃvarasīlaṃ, tasmā taṃ adhisīlapaññaṃ dassetuṃ pātimokkhasaṃvaraṃ saṃvarantassātiādi vuttaṃ.

Heṭṭhā vuttāya eva pana tantiyā saṅgahitavasena vaṭṭapādikā aṭṭha samāpattiyo cittaṃ nāma. Tañhi tathāgate uppannepi hoti anuppannepi. Anuppanne ke nibbattenti? Tāpasaparibbājakā ceva sabbaññubodhisattā ca cakkavattirājāno ca. Uppanne bhagavati visesatthikā bhikkhuādayopi nibbattentiyeva. Vipassanāpādikā pana aṭṭha samāpattiyo sabbacittehi adhikā, uppanneyeva tathāgate uppajjanti, no anuppanne. Sabbaññubuddhā eva ca etā paññāpentī. Iti yasmā aṭṭha samāpattiyo adhiccittaṃ, tasmā adhiccittapaññaṃ dassetuṃ rūpāvacarārūpāvacarasamāpattiṃ samāppajantassātiādi vuttaṃ.

Heṭṭhā vuttāya eva pana tantiyā saṅgahitavasena kammassakataññaṃ paññā nāma. Tañhi tathāgate uppannepi hoti anuppannepi. Anuppanne velāmadānavessantaradānādivasena uppajjati; uppanne tena ñāṇena mahādānaṃ pavattentānaṃ pamāṇaṃ natthi. Maggaphalapaññaṃ pana sabbapaññaṃhi adhikā, uppanneyeva tathāgate vitthārikā hutvā pavattati, no anuppanne. Iti yasmā maggaphalapaññaṃ adhipaññaṃ, tasmā atirekapaññaṃ paññaṃ dassetuṃ catūsu maggesūtiādi vuttaṃ.

Tattha siyā - sīlaṃ, adhisīlaṃ; cittaṃ, adhiccittaṃ; paññaṃ, adhipaññaṃ imesu chasu koṭṭhāsesu vipassanā paññaṃ katarasannissitā? Adhipaññaṃsannissitā. Tasmā yathā omakatarappamāṇaṃ chattaṃ vā dhajaṃ vā upādāya atirekappamāṇaṃ atichattaṃ atidhajoti vuccati, evamidampi pañcasīlaṃ dasasīlaṃ upādāya pātimokkhasaṃvarasīlaṃ ‘adhisīlaṃ’ nāma; vaṭṭapādikā aṭṭha samāpattiyo upādāya vipassanāpādikā aṭṭha samāpattiyo ‘adhiccittaṃ’ nāma, kammassakatapaññaṃ upādāya vipassanāpaññaṃ ca maggapaññaṃ ca phalapaññaṃ ca ‘adhipaññaṃ’ nāmāti veditabbā.

771. Āyakoṣallādiniddese yasmā āyoti vuḍḍhi, sā anattahānito atthupattito ca duvidhā; apāyoti avuḍḍhi, sāpi atthahānito anattupattito ca duvidhā; tasmā taṃ dassetuṃ ime dhamme manasikarototiādi vuttaṃ. Idaṃ vuccatīti yā imesaṃ akusaladhammānaṃ anuppattippahānesu kusalaḍḍhammānaṃca uppattiṭṭhitīsu paññaṃ - idaṃ āyakoṣallaṃ nāma vuccati. Yā panesā kusalaḍḍhammānaṃ anuppajjananirujjhanesu akusaladhammānaṃca uppattiṭṭhitīsu paññaṃ - idaṃ apāyakoṣallaṃ nāmāti attho. Āyakoṣallaṃ tāva paññaṃ hotu; apāyakoṣallaṃ kathaṃ paññaṃ nāma jātāti? Paññavāyeva hi ‘mayhaṃ evaṃ manasikaroto anuppannā kusalā dhammā nuppajjanti uppannā ca nirujjhanti; anuppannā akusalā dhammā uppajjanti, uppannā pavaḍḍhanti’ti pajānāti. So evaṃ ñatvā anuppannānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ uppajjitum na deti, uppanne pajahati; anuppanne kusale uppādeti, uppanne bhāvanāpāripūriṃ pāpeti. Evaṃ apāyakoṣallampi paññaṃ evāti veditabbaṃ. Sabbāpi tatrūpāyā paññaṃ upāyakoṣallanti idaṃ pana accāyikakicce vā bhaye vā uppanne tassa tikicchanatthaṃ tñānuppattiyakāraṇajānanavaseneva veditabbaṃ.

Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Tikaniddesavaṇṇanā.

Catukkaniddesavaṇṇanā

793. Catubbidhena ñāṇavatthuniddese atthi dinnantiādīsu dinnapaccayā phalaṃ atthīti iminā upāyena attho veditabbo. Idaṃ vuccatīti yaṃ ñāṇaṃ 'idaṃ kammaṃ sakaṃ, idaṃ no saka'nti jānāti - idaṃ kammassakataññaṃ nāma vuccatīti attho. Tattha tividhaṃ kāyaduccaritaṃ, catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ, tividhaṃ manoduccaritanti idaṃ na sakakammaṃ nāma. Tīsu dvāresu dasavidhampi sucaritaṃ sakakammaṃ nāma. Attano vāpi hotu parassa vā sabbampi akusalaṃ na sakakammaṃ nāma. Kasmā? Atthabhañjanato anattahajananato ca. Attano vā hotu parassa vā sabbampi kusalaṃ sakakammaṃ nāma. Kasmā? Anattabhañjanato attahajananato ca. Evaṃ jānanasamatthe imasmiṃ kammassakataññaṃ tathā bahū dānaṃ datvā sīlaṃ pūretvā uposathaṃ samādiyivā sukhena sukhaṃ sampattiyā sampattiṃ anubhavivā nibbānaṃ pattānaṃ gaṇanaparicchedo natthi. Yathā hi sadhano puriso pañcasu sakaṭasatesu sappimadhuphāṇitādīni ceva loṇatilataṇḍulādīni ca āropetvā kantāramaggaṃ paṭipanno kenacideva karaṇīyena atthe uppanne sabbesaṃ upakaraṇānaṃ gahitattā na cinteti, na paritassati, sukheneva khemantaṃ pāpuṇāti; evameva imasmimpi kammassakataññaṃ tathā bahū dānaṃ datvā...pe... nibbānaṃ pattānaṃ gaṇanapatho natthi. Tṭhapetvā saccānulomikaṃ ñāṇanti maggasaccassa paramatthasaccassa ca anulomanato saccānulomikanti laddhanāmaṃ vipassanāññaṃ tṭhapetvā avasesā sabbāpi sāsavā kusalā paññā kammassakataññaṃamevāti attho.

794. Maggasamaṅgissa ñāṇaṃ dukkhepetāṃ ñāṇanti ettha ekameva maggaññaṃ catūsu saccesu ekapaṭivedhavasena catūsu tṭhānesu saṅgahitaṃ.

796. Dhamme ñāṇanti ettha maggapaññā tāva catunnaṃ saccānaṃ ekapaṭivedhavasena dhamme ñāṇaṃ nāma hotu; phalapaññā kathaṃ dhamme ñāṇaṃ nāmāti? Nirodhasaccavasena. Duvidhāpi hesā paññā aparappaccaye atthapaccakkhe ariyasaccadhamme kiccatō ca ārammaṇato ca pavattattā dhamme ñāṇanti veditabbā. So iminā dhammenāti ettha maggaññaṃ dhammagocarattā gocaravohārena dhammoti vuttaṃ, upayogatthe vā karaṇavacanaṃ; imaṃ dhammaṃ ñātenāti attho; catusaccadhammaṃ jānitvā tṭhitena maggaññaṇenāti vuttaṃ hoti. Diṭṭhenāti dassanena; dhammaṃ passivā tṭhitenāti attho. Pattenāti cattāri ariyasaccāni patvā tṭhitattā dhammaṃ pattenā. Viditenāti maggaññaṇena cattāri ariyasaccāni viditāni pākaṭāni katāni. Tasmā taṃ dhammaṃ viditaṃ nāma hoti. Tena viditadhammena. Pariyogāḷhenāti catusaccadhammaṃ pariyogāhetvā tṭhitena. Nayaṃ netīti atīte ca anāgate ca nayaṃ neti harati peseti. Idaṃ pana na maggaññaṇassa kiccaṃ, paccavekkhaṇaññaṇassa kiccaṃ. Satthārā pana maggaññaṇaṃ atītānāgate nayaṃ nayanasadisaṃ kataṃ. Kasmā? Maggamūlakattā. Bhāvitamaggassa hi paccavekkhaṇā nāma hoti. Tasmā satthā maggaññaṇameva nayaṃ nayanasadisaṃ akāsi. Apica evamettha attho daṭṭhabbo - yadetāṃ iminā catusaccagocaraṃ maggaññaṇaṃ adhigataṃ, tena ñāṇena kāraṇabhūtena atītānāgate paccavekkhaṇaññaṇasaṅkhātāṃ nayaṃ neti.

Idāni yathā tena nayaṃ neti, taṃ ākāraṃ dassetuṃ ye hi keci atītamaddhānantiādīmāha. Tattha abbhaññaṃsūti jāniṃsu paṭivijjhiṃsu. Imaññevāti yaṃ dukkhaṃ atīte abbhaññaṃsu, yañca anāgate abhijānissanti, na taññeva imaṃ;

sarikkhaṭṭhena pana evaṃ vuttaṃ. Atītepi hi ṭhapetvā taṇhaṃ
tebhūmakakkhandheya dukkhasaccanti paṭivijjhiṃsu, taṇhaṃyeva
samudayasaccanti nibbānameva nirodhasaccanti ariyamaggameva maggasaccanti
paṭivijjhiṃsu, anāgatepi evameva paṭivijjhissanti, etarahipi evameva paṭivijjhantīti
sarikkhaṭṭhena “īmaññevā”ti vuttaṃ. Idaṃ vuccati anvaye ñāṇanti idaṃ
anugamanañāṇaṃ nayanañāṇaṃ kāraṇañāṇanti vuccati.

Pariye ñāṇanti cittaparicchedañāṇaṃ. Parasattānanti ṭhapetvā attānaṃ
sesasattānaṃ. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. Cetasā ceto paricca pajānātīti attano
cittena tesam cittaṃ sarāgādivasena paricchinditvā nānappakārato jānāti. Sarāgaṃ
vātiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā satipaṭṭhānavibhaṅge vuttameva. Ayaṃ pana
viseso - idha anuttaraṃ vā cittaṃ vimuttaṃ vā cittanti ettha lokuttarampi labbhati.
Avipassanūpagampi hi paracittañāṇassa visayo hotiyeva.

Avasesā paññāti dhamme ñāṇādikā tisso paññā ṭhapetvā sesā sabbāpi paññā ñāṇanti
sammattatā sammutiñāṇaṃ nāma hoti. Vacanattho panettha sammutimhi ñāṇanti
sammutiñāṇaṃ.

797. Kāmāvacarakusale paññāti ayañhi ekantena vaṭṭasmiṃ cutipaṭisandhiṃ
ācinateva, tasmā “ācayāya no apacayāyā”ti vuttā. Lokuttaramaggapaññā pana
yasmā cutipaṭisandhiṃ apacinateva, tasmā “apacayāya no ācayāyā”ti vuttā.
Rūpāvacarārūpāvacarapaññā cutipaṭisandhimpī ācinati, vikkhambhanavasena kilese
ceva kilesamūlake ca dhamme apacinati, tasmā “ācayāya ceva apacayāya cā”ti
vuttā. Sesā neva cutipaṭisandhiṃ ācinati na apacinati, tasmā “neva ācayāya no
apacayāyā”ti vuttā.

798. Na ca abhiññāyo paṭivijjhatīti idaṃ paṭhamajjhānapaññaṃ sandhāya vuttaṃ. Sā
hissa kāmavivekena pattabbattā kilesanibbidāya saṃvattati. Tāya cesa kāmesu
vītarāgo hoti, abhiññāpādakabhāvaṃ pana appattatāya neva pañca abhiññāyo
paṭivijjhati, nimittārammaṇattā na saccāni paṭivijjhati. Evamayaṃ paññā nibbidāya
hoti no paṭivedhāya. Svejāti paṭhamajjhānaṃ patvā ṭhito. Kāmesu vītarāgo samānoti
tathā vikkhambhitānaṃyeva kāmānaṃ vasena vītarāgo. Abhiññāyo paṭivijjhatīti
pañca abhiññāyo paṭivijjhati. Idaṃ catutthajjhānapaññaṃ sandhāya vuttaṃ.
Catutthajjhānapaññaṃ hi abhiññāpādakabhāvenāpi pañca abhiññāyo paṭivijjhati,
abhiññābhāvappattiyāpi paṭivijjhati eva. Tasmā sā paṭivedhāya hoti.
Paṭhamajjhānapaññāya eva pana kilesesupi nibbindattā no nibbidāya. Yā panāyaṃ
dutyatatiyajjhānapaññaṃ, sā katarakoṭṭhāsaṃ bhajatīti? Somanassavasena
paṭhamajjhānampi bhajati, avitakkavasena catutthajjhānampi. Evamesā
paṭhamajjhānasannissitā vā catutthajjhānasannissitā vā kātabbā. Nibbidāya ceva
paṭivedhāya cāti maggapaññā sabbasmimpi vaṭṭe nibbindanato nibbidāya, chaṭṭhaṃ
abhiññaṃ paṭivijjhanato paṭivedhāya ca hoti.

799. Paṭhamassa jhānassa lābhītiādīsu yvāyaṃ appaṇaṇassa paṭhamajjhānassa
lābhī. Taṃ tato vuṭṭhitam ārammaṇavasena kāmasahagatā hutvā saññāmanasikārā
samudācaranti tudanti codenti. Tassa kāmānupakkhandānaṃ saññāmanasikārānaṃ
vasena sā paṭhamajjhānapaññaṃ hāyati parihāyati; tasmā hānabhāginīti vuttā.
Tadanudhammatāti tadanurūpasabhāvā. Sati santiṭṭhatīti idaṃ micchāsatiṃ
sandhāya vuttaṃ, na sammāsatiṃ. Yassa hi paṭhamajjhānānurūpasabhāvā
paṭhamajjhānaṃ santato paṇītato disvā assādayamānā abhinandamānā nikanti
uppajjati, tassa nikantivasena sā paṭhamajjhānapaññaṃ neva hāyati, na vaḍḍhati,

ṭhitikoṭṭhāsikā hoti. Tena vuttaṃ ṭhitibhāginī paññāti. Avitakkasahagatāti avitakkam dutiyajjhānaṃ santato pañītato manasikaroto ārammaṇavasena avitakkasahagatā. Samudācarantīti paguṇato paṭhamajjhānato vuṭṭhitam dutiyajjhānādhigamatthāya tudanti codenti. Tassa upari dutiyajjhānānupakkhandānaṃ saññāmanasikārānaṃ vasena sā paṭhamajjhānapaññā visesabhūtaṃ dutiyajjhānassa uppattiṭṭhānatāya visesabhāginīti vuttā. Nibbidāsahagatāti tameva paṭhamajjhānato vuṭṭhitam nibbidāsaṅkhātena vipassanāññānaṃ sahagatā. Vipassanāññānaṃ jhānaṅgabhedo vattante nibbindati ukkaṇṭhati, tasmā nibbidāti vuccati. Samudācarantīti nibbānasacchikiriyatthāya tudanti codenti. Virāgūpasañhitāti virāgasāṅkhātena nibbānaṃ upasañhitā. Vipassanāññānaṃ sakkā iminā maggena virāgaṃ nibbānaṃ sacchikātunti pavattito “virāgūpasañhita”nti vuccati. Taṃsāmpayuttā saññāmanasikārāpi virāgūpasañhitā eva nāma. Tassa tesam saññāmanasikārānaṃ vasena sā paṭhamajjhānapaññā ariyamaggapaṭivedhassa padaṭṭhānatāya nibbedhabhāginīti vuttā. Evaṃ catūsu ṭhānesu paṭhamajjhānapaññāva kathitā. Dutiyajjhānapaññādīsopi imināva nayena attho veditabbo.

801. Kicchena kasirena samādhim uppādentassāti lokuttarasamādhim uppādentassa pubbabhāge āgamanakāle kicchena kasirena dukkhena sasaṅkhārena sappayogena kilamantassa kilese vikkhambhetvā āgatassa. Dandham taṇṭhānaṃ abhijānantassāti vikkhambhitesu kilesesu vipassanāparivāse ciraṃ vasitvā taṃ lokuttarasamādhisaṅkhātaṃ ṭhānaṃ dandham saṇikaṃ abhijānantassa paṭivijjhantassa, pāpuṇantassāti attho. Ayaṃ vuccatīti yā esā evaṃ uppajjati, ayaṃ kilesavikkhambhanapaṭipadāya dukkhattā, vipassanāparivāsapaññāya ca dandhattā maggakāle ekacittakkaṇe uppannāpi paññā āgamanavasena dukkhapaṭipadā dandhābhiññā nāmaṃti vuccati. Upari tīsu padesu imināva nayena attho veditabbo.

802. Samādhissa na nikāmalābhissāti yo samādhissa na nikāmalābhī hoti, so tassa na nikāmalābhī nāma. Yassa samādhi uparūpari samāpajjanatthāya ussakkituṃ paccayo na hoti, tassa appaguṇajjhānalābhissāti attho. Ārammaṇaṃ thokaṃ pharantassāti paritthe suppatte vā sarāvamatte vā ārammaṇe parikammaṃ katvā tattheva appanaṃ patvā taṃ avaḍḍhitam thokameva ārammaṇaṃ pharantassāti attho. Sesapadesu ese va nayo. Nanikāmalābhīpaṭipakkhato hi paguṇajjhānalābhī ettha nikāmalābhīti vutto. Avaḍḍhitārammaṇapaṭipakkhato ca vaḍḍhitārammaṇaṃ vipulanti vuttaṃ. Sesam tādīsameva.

Jarāmaṇepetaṃ ñāṇanti nibbānameva ārammaṇaṃ katvā catunnaṃ saccānaṃ ekapaṭivedhavasena etaṃ vuttaṃ.

Jarāmaṇaṃ ārabbhātīdīni pana ekekaṃ vatthum ārabbhā pavattikāle pubbabhāge saccavavattāpanavasena vuttāni. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Catukkaniddesavaṇṇanā.

Pañcakaniddesavaṇṇanā

804. Pañcavidhena ñāṇavattuniddese pītipharaṇatādīsū pītiṃ pharamānā uppajjatīti dvīsū jhānesu paññā pītipharaṇatā nāma. Sukhaṃ pharamānā uppajjatīti tīsū jhānesu paññā sukhapharaṇatā nāma. Paresam cetopharamānā uppajjatīti cetopariyapaññā cetopharaṇatā nāma. Ālokaṃ pharamānā uppajjatīti dibbacakkhupaññā ālokaṃ pharaṇatā nāma. Paccavekkhaṇāññaṃ paccavekkhaṇanimittaṃ nāma. Teneva vuttaṃ “dvīsū jhānesu paññā pītipharaṇatā”tiādi. Tattha ca pītipharaṇatā

sukhapharaṇatā dve pādā viya, cetopharaṇatā ālokaparaṇatā dve hatthā viya, abhiññāpādakajjhānaṃ majjhimakāyo viya, paccavekkhaṇānimittaṃ sīsaṃ viya. Iti bhagavā pañcaṅgikaṃ sammāsamādhim aṅgapaccaṅgasampannaṃ purisaṃ viya katvā dassesi. Ayaṃ pañcaṅgiko sammāsamādhīti ayaṃ hatthapādasīsasadihehi pañcahi aṅgehi yutto sammāsamādhīti pādakajjhānasamādhim kathesi.

Ayaṃ samādhī paccuppannasukho cevātiādīsu arahattaphalasangāhī adhippeto. So hi appitappitakkhaṇe sukhattā paccuppannasukho. Purimo purimo pacchimassa pacchimassa samādhisukhassa paccayattā āyatim sukhavipāko. Santaṃ sukhumaṃ phalacittaṃ paṇītaṃ madhurarūpaṃ samuṭṭhāpeti. Phalasangāhīyaṃ vuṭṭhitassa hi sabbakāyānugataṃ sukhasamphassaṃ phoṭṭhabbaṃ paṭicca sukhasahagataṃ kāyaviññānaṃ uppajjati. Imināpi pariyāyena āyatim sukhavipāko. Kilesehi ārakattā ariyo. Kāmāmisavaṭṭāmisalokāmisānaṃ abhāvā nirāmisō. Buddhādīhi mahāpurisehi sevittā akāpurisasevito. Aṅgasantatāya ārammaṇasantatāya sabbakilesadarathasantatāya ca santo. Atappaṇiyatṭhena paṇīto. Kilesapaṭippassaddhiyā laddhattā kilesapaṭippassaddhibhāvassa vā laddhattā paṭippassaddhiladdho. Paṭippassaddhaṃ paṭippassaddhīti hi idaṃ atthato ekaṃ. Paṭippassaddhakilesena vā arahatā laddhattāpi paṭippassaddhiladdho. Ekodibhāvena adhigatattā ekodibhāvameva vā adhigatattā ekodibhāvādhigato. Appaṇasāsavasaṃsamādhī viya sasaṅkhārena sappayogena cittaṃ paccanīkadhamme niggayha kilese vāretvā anadhigatattā na sasaṅkhāniggayhavāritagato. Taṃ samādhim samāpajjanto tato vā vuṭṭhahanto sativapullappattattā satova samāpajjati satova vuṭṭhahati. Yathāparicchinnaṃ kālavasena vā sato samāpajjati sato vuṭṭhahati. Tasmā yadettha “ayaṃ samādhī paccuppannasukho ceva āyatiṃca sukhavipāko”ti evaṃ paccavekkhamānassa paccattaṃyeva aparappaccayaṃ ñānaṃ uppajjati - taṃ ekamaṅgaṃ. Esa nayo sesesupī. Evamimehi pañcahi paccavekkhaṇāñānehi ayaṃ samādhī pañcañāṇiko sammāsamādhī nāma vuttoti.

Pañcakaniddesavaṇṇanā.

Chakkaniddesavaṇṇanā

805. Chabbidhena ñāṇavatthuniddese iddhiyā ñāṇanti “ekopi hutvā bahudhā hotī”tiādinayappavatte iddhiyā ñāṇaṃ. Iminā avitakkāvicārā upekkhāsahagatā rūpāvacarā bahudhābhāvādisādhikā ekacittakkhaṇikā appanāpaññāva kathitā. Sotadhātuvisuddhiyā ñāṇanti dūrasantikādhedāsaddārammaṇāya dibbasotadhātuyā ñāṇaṃ. Imināpi avitakkāvicārā upekkhāsahagatā rūpāvacarā pakatisotavisayātītasaddārammaṇā ekacittakkhaṇikā appanāpaññāva kathitā. Paracitte ñāṇanti parasattānaṃ cittaparicchede ñāṇaṃ. Imināpi yathāvuttappakārā paresaṃ sarāgādicittārammaṇā ekacittakkhaṇikā appanāpaññāva kathitā. Pubbenivāsānussatiyā ñāṇanti pubbenivāsānussatisampayuttaṃ ñāṇaṃ. Imināpi yathāvuttappakārā pubbe nivutthakkhandhānussaraṇasatisampayuttā ekacittakkhaṇikā appanāpaññāva kathitā. Sattānaṃ cutūpapāte ñāṇanti sattānaṃ cutiyaṃca upapāte ca ñāṇaṃ. Imināpi yathāvuttappakārā cavanakaupapajjanakānaṃ sattānaṃ vaṇṇadhātuārammaṇā ekacittakkhaṇikā appanāpaññāva kathitā. Āsavānaṃ khaye ñāṇanti saccaparicchedajānanañāṇaṃ. Idaṃ lokuttameva. Sesāni lokiyānīti.

Chakkaniddesavaṇṇanā.

Sattakaniddesādivaṇṇanā

806. Sattavidhena ñāṇavatthuniddese jātipaccayā jarāmarañantiādinā nayena pavattinivattivasena ekādasasu paṭiccasamuppādaṅgesu ekekasmiṃ kālattayabhedato paccavekkhaṇañāṇaṃ vatvā puna “yampissa taṃ dhammaṭṭhitiñāṇa”nti evaṃ tadeva ñāṇaṃ saṅkhepato khayadhammatādīhi pakārehi vuttaṃ. Tattha jātipaccayā jarāmarāṇaṃ, asati jātiyā natthi jarāmarañanti ñāṇadvayaṃ paccuppannaddhānavasena vuttaṃ. Atītaṃpi addhānaṃ, anāgateṃpi addhānanti evaṃ atīte ñāṇadvayaṃ, anāgate ñāṇadvayanti cha. Tāni dhammaṭṭhitiñāṇena saddhiṃ satta. Tattha dhammaṭṭhitiñāṇanti paccayākārañāṇaṃ. Paccayākāro hi dhammānaṃ pavattiṭṭhitikāraṇattā dhammaṭṭhitiṃ vuccati; tattha ñāṇaṃ dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Etasseva chabbidhassa ñāṇassettaṃ adhivacanaṃ. Evaṃ ekekasmiṃ aṅge imāni satta satta katvā ekādasasu aṅgesu sattasattati honti. Tattha khayadhammanti khayagamanasabhāvaṃ. Vayadhammanti vayagamanasabhāvaṃ. Virāgadhammanti virajjanasabhāvaṃ. Nirodhadhammanti nirujjhanasabhāvaṃ. Iminā kiṃ kathitaṃ? Aparavipassanāya purimavipassanāsammasanaṃ kathitaṃ. Tena kiṃ kathitaṃ hoti? Sattakkhattuṃ vipassanāpaṭivipassanā kathitā. Paṭhamañāṇena hi sabbasaṅkhāre aniccā dukkhā anattāti disvā taṃ ñāṇaṃ dutiyena daṭṭhuṃ vaṭṭati, dutiyaṃ tatiyena, tatiyaṃ catutthena, catutthaṃ pañcamena, pañcamaṃ chaṭṭhena, chaṭṭhaṃ sattamena. Evaṃ satta vipassanāpaṭivipassanā kathitā hontīti.

Sattakaniddesavaṇṇanā.

807. Aṭṭhavidhena ñāṇavatthuniddese sotāpattimagge paññāti sotāpattimaggaṃhi paññā. Iminā sampayuttapaññāva kathitā. Sesapadesupi eseṇa nayoti.

Aṭṭhakaniddesavaṇṇanā.

808. Navavidhena ñāṇavatthuniddese anupubbavīhārasamāpattisūti anupubbavīhārasaṅkhātāsu samāpattisu. Tāsaṃ anupubbena anupaṭipāṭiyā vīhāritabbaṭṭhena anupubbavīhāratā, samāpajjitabbaṭṭhena samāpattitā daṭṭhabbā. Tattha paṭhamajjhānasamāpattiyā paññātiādayo aṭṭha sampayuttapaññā veditabbā. Navamā paccavekkhaṇapaññā. Sā hi nirodhasamāpattiṃ santato paṇītato paccavekkhamānassa pavattati. Tena vuttaṃ - “saññāvedayitanirodhasamāpattiyā vuṭṭhitassa paccavekkhaṇañāṇa”nti.

Navakaniddesavaṇṇanā.

Dasakaniddesavaṇṇanā

Paṭhamabalaniddeso

809. Dasavidhena ñāṇavatthuniddese aṭṭhānanti hetupaṭikkhepo. Anavakāsoti paccayaṭikkhepo. Ubhayenāpi kāraṇameva paṭikkhipati. Kāraṇaṃhi tadāyattavuttitāya attano phalassa ṭhānanti ca avakāsoti ca vuccati. Yanti yena kāraṇena. Diṭṭhisampannoti maggadiṭṭhiyā sampanno sotāpanno ariyasāvako. Kañci saṅkhāranti catubhūmakesu saṅkhatasaṅkhāresu kañci ekaṃ saṅkhārampi. Niccato upagaccheyyāti niccoti gaṇheyya. Netam ṭhānaṃ vijjatīti etaṃ kāraṇaṃ natthi, na upalabbhati. Yaṃ puthujjanoti yena kāraṇena puthujjano. Ṭhānametaṃ vijjatīti etaṃ kāraṇaṃ atthi; sassatadiṭṭhiyā hi so tebhūmakesu saṅkhāresu kañci saṅkhāraṃ niccato gaṇheyyāti attho. Catutthabhūmakasaṅkhāro pana tejussadattā divasaṃ

santatto ayoguḷo viya makkhikānaṃ diṭṭhiyā vā aññesaṃ vā akusalānaṃ ārammaṇaṃ na hoti. Iminā nayena kañci saṅkhāraṃ sukhato tiādisupi attho veditabbo. Sukhato upagaccheyyāti “ekantasukhī attā hoti arogo parammaraṇā”ti evaṃ attadiṭṭhivasena sukhato gāhaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Diṭṭhivippayuttacittena pana ariyasāvako pariḷāhābhībhūto pariḷāhavūpasamatthaṃ, mattahatthīparitāsito viya, sucikāmo pokkhabrahmaṇo gūthaṃ kañci saṅkhāraṃ sukhato upagacchati. Attavāde kasiṇādipaṇṇattisaṅgahatthaṃ saṅkhāraṇti avatvā kañci dhammanti vuttaṃ. Idhāpi ariyasāvakassa catubhūmakavasena paricchedo veditabbo, puthujjanassa tebhūmakavasena; sabbavāresu vā ariyasāvakassāpi tebhūmakavaseneva paricchedo vaṭṭati. Yaṃ yañhi puthujjano gaṇhāti, tato tato ariyasāvako gāhaṃ viniveṭheti. Puthujjano hi yaṃ yaṃ niccaṃ sukhaṃ attāti gaṇhāti, taṃ taṃ ariyasāvako aniccaṃ dukkhaṃ anattāti gaṇhanto gāhaṃ viniveṭheti.

Mātarantiādisu janikāva mātā. Manussabhūtova khīṇāsavo arahāti adhippeto. Kiṃ pana ariyasāvako aññaṃ jīvitā voropeyyāti? Etampi aṭṭhānaṃ. Sacepi bhavantaragataṃ ariyasāvakaṃ attano ariyasāvakabhāvaṃ ajānantampi koci evaṃ vadeyya - ‘imaṃ kunthakipillikaṃ jīvitā voropetvā sakalacakkavāḷagabbhe cakkavattirajjaṃ paṭipajjāhī’ti, neva so taṃ jīvitā voropeyya. Atha vāpi naṃ evaṃ vadeyyuṃ - ‘sace imaṃ na ghāteṣasi, sīsaṃ te chindissāmā’ti, sīsamevassa chindeyyuṃ, neva so taṃ ghāteyya. Puthujjanabhāvassa pana mahāsāvajjabhāvadassanattaṃ ariyasāvakassa ca baladīpanatthametam vuttaṃ. Ayañhettha adhippāyo - sāvajjo puthujjanabhāvo, yatra hi nāma puthujjano mātughātādīni ānantariyāni karissati. Mahābalo ariyasāvako; so etāni kammāni na karotīti.

Paduṭṭhena cittenāti dosasampayuttena vadhakacittena. Lohitaṃ uppādeyyāti jīvamānakasaṃre khuddakamakkhikāya pivanamattampi lohitaṃ uppādeyya. Saṅghaṃ bhindeyyāti samānasaṃvāsakaṃ samānasīmāyaṃ ṭhitaṃ pañcahi kāraṇehi saṅghaṃ bhindeyya, vuttañhetam - “pañcahupāli, ākārehi saṅgho bhijjati - kammena, uddesena, voharanto, anussāvanena, salākaggāhenā”ti.

Tattha ‘kammena’ti apalokaṇādīsu catūsu kammesu aññatarena kammena. ‘Uddesenā’ti pañcasu pātimokkhuddesesu aññatarena uddesena. ‘Voharanto’ti kathayanto, tāhi tāhi uppattīhi ‘adhammaṃ dhammo’tiādīni aṭṭhārasa bhedakaravatthūni dīpento. ‘Anussāvanenā’ti ‘nanu tumhe jānātha mayhaṃ uccākulā pabbajitabhāvaṃ bahussutabhāvañca! Mādiso nāma uddhammaṃ ubbinayaṃ satthusāsaṇaṃ gāheyyāti cittampi uppādetuṃ tumhākaṃ na yuttaṃ. Kiṃ mayhaṃ avīci nīluppalavanaṃ viya sītalo? Kimahaṃ apāyato na bhāyāmī’tiādīnā nayena kaṇṇamūle vacībhedaṃ katvā anussāvanena. ‘Salākaggāhenā’ti evaṃ anussāvetvā tesam cittaṃ upatthambhetvā anivattanadhamme katvā “gaṇhatha imaṃ salāka”nti salākaggāhena. Ettha ca kammameva uddeso vā pamāṇaṃ vohārānussāvanasalākaggāhā pana pubbabhāgā. Aṭṭhārasavatthudīpanavasena hi voharantena tattha rucijananatthaṃ anussāvetvā salākāya gāhitāyapi abhinna hoti saṅgho. Yadā pana evaṃ cattāro vā atirekā vā salākaṃ gāhetvā āveṇikaṃ kammaṃ vā uddesaṃ vā karonti, tadā saṅgho bhinno nāma hoti.

Evaṃ diṭṭhisampanno puggalo saṅghaṃ bhindeyyāti netam ṭhānaṃ vijjati. Ettāvatā mātughātādīni pañca ānantariyakammāni dassitāni honti, yāni puthujjano karoti, na ariyasāvako. Tesam āvibhāvatthaṃ -

Kammato dvārato ceva, kappatthitiyato tathā;
Pākasādhāraṇādīhi, viññātabbo vinicchayo.

Tattha ‘kammato’ tāva - ettha hi manussabhūtasappa manussabhūtaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā api parivattaliṅgaṃ jīvitaṃ voropentassa kammaṃ ānantariyaṃ hoti. Tassa vipākaṃ paṭibāhissāmī’ti sakalacakkavālaṃ mahācetiyaṃ māṇehi kañcanathūpehi pūretvāpi, sakalacakkavālaṃ pūretvā nisinnabhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvāpi, buddhassa bhagavato saṅghāṭikaṇṇaṃ amuñcitvāva vicarivāpi, kāyassa bhedaṃ nirayameva upapajjati. Yo pana sayamaṃ manussabhūto tiracchānabhūtaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā, sayamaṃ vā tiracchānabhūto manussabhūtaṃ, tiracchānabhūtoyeva vā tiracchānabhūtaṃ jīvitaṃ voropeti, tassa kammaṃ ānantariyaṃ na hoti, kammaṃ pana bhāriyaṃ hoti, ānantariyaṃ āhacceva tiṭṭhati. Manussajātikānaṃ pana vasena ayaṃ pañho kathito.

Ettha eḷakacatukkaṃ, saṅgāmacatukkaṃ, coracatukkaṃ kañca kathetabbaṃ. ‘Eḷakaṃ māremī’ti abhisandhināpi hi eḷakatthāne tthitaṃ manusso manussabhūtaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā mārento ānantariyaṃ phusati. Eḷakābhisandhinā pana mātāpitiabhisandhinā vā eḷakaṃ mārento ānantariyaṃ na phusati. Mātāpitiabhisandhinā mātāpitara mārento phusateva. Esa nayo itarasmimpi catukkadvaye. Yathā ca mātāpitūsu, evaṃ arahantepi etāni catukkāni veditabbāni. Manussaarahantameva ca māretvā ānantariyaṃ phusati, na yakkhabhūtaṃ; kammaṃ pana bhāriyaṃ ānantariyasadisameva. Manussaarahantassa ca puthujjanakāleyeva satthappahāre vā vise vā dinnepi yadi so arahattaṃ patvā teneva marati, arahantaghāto hotiyeva. Yaṃ pana puthujjanakāle dinnamaṃ dānaṃ arahattaṃ patvā paribhuñjati, puthujjanasappa taṃ dinnamaṃ hoti. Sesaariyapuggale mārentassa ānantariyaṃ natthi, kammaṃ pana bhāriyaṃ ānantariyasadisameva.

Lohituppāde tathāgatassa abhejjakāyatāya parūpakkamena cammacchedaṃ katvā lohitapaggharaṇaṃ nāma natthi. Sarīrassa pana antoyeva ekasmiṃ tthāne lohitaṃ samosarati. Devadattena paṭividdhasilāto bhijjivā gatā sakalikāpi tathāgatassa pādantaṃ pahari. Pharasunā pahaṭo viya pādo antolohitoyeva ahosi. Tathā karontassa ānantariyaṃ hoti. Jīvako pana tathāgatassa ruciyā satthakena cammaṃ chinditvā tamhā tthānā duṭṭhalohitaṃ nīharitvā phāsukamakāsi. Tathā karontassa puññakammameva hoti.

Atha ye ca parinibbute tathāgate cetiyaṃ bhindanti, bodhiṃ chindanti, dhātumhi upakkamanti, tesamaṃ kiṃ hotīti? Bhāriyaṃ kammaṃ hoti ānantariyasadisamaṃ. Sadhātukaṃ pana thūpaṃ vā paṭimaṃ vā bādhayamānaṃ bodhisākaṃ chinditum vaṭṭati. Sacepi tattha nilīnā sakuṇā cetiye vaccaṃ pātentī, chinditum vaṭṭatiyeva. Paribhogacetiyato hi sarīracetiyaṃ mahantataraṃ. Cetiyaṃ bhinditvā gacchantaṃ bodhimūlampa chinditvā haritum vaṭṭati. Yā pana bodhisākhā bodhigharaṃ bādhati, taṃ geharakkhaṇatthaṃ chinditum na labbhati. Bodhiatthañhi gehamaṃ, na gehatthāya bodhi. Āsanagharepi eseva nayo. Yasmiṃ pana āsanaghare dhātu nīhitā hoti, tassa rakkhaṇatthāya bodhisākaṃ chinditum vaṭṭati. Bodhijagganatthaṃ ojoharaṇasākaṃ vā pūtiṭṭhānaṃ vā chinditum vaṭṭatiyeva; sarīrapaṭijaggane viya puññaṃpi hoti.

Saṅghabhede sīmaṭṭhakasaṅghe asannipatite visumaṃ parisaṃ gahetvā katavohārānussāvanasālākaggāhassa kammaṃ vā karontassa uddesaṃ vā uddisantassa bhedo ca hoti ānantariyakammaṃ kañca. Samaggasaññāya pana vaṭṭati.

Samaggasaññāya hi karontassa neva bhedo hoti na ānantariyakammaṃ. Tathā navato ūnaparisāyaṃ. Sabbantimena pana paricchena navannaṃ janānaṃ yo saṅghaṃ bhindati, tassa ānantariyakammaṃ hoti. Anuvattakānaṃ adhammavādīnaṃ mahāsāvajjaṃ kammaṃ; dhammavādino anavajjā. Tattha navannameva saṅghabhede idaṃ suttaṃ - “ekato, upāli, cattāro honti, ekato cattāro, navamo anussāveti salākaṃ gāheti - ‘ayaṃ dhammo, ayaṃ vinayo, idaṃ satthusāsanaṃ, idaṃ gaṇhatha, idaṃ rocethā’ti. Evaṃ kho, upāli, saṅgharāji ceva hoti saṅghabhedo ca. Navannaṃ vā, upāli, atirekanavannaṃ vā saṅgharāji ceva hoti saṅghabhedo cā’ti.

Etesu ca pana pañcasu saṅghabhedo vacīkammaṃ, sesāni kāyakammānīti. Evaṃ kammatopi viññātabbo vinicchayo.

‘Dvārato’ti sabbāneva cetāni kāyadvāratopi vacīdvāratopi samuṭṭhahanti. Purimāni panettha cattāri āṇattikavijjāmayapayogavasena vacīdvārato samuṭṭhahitvāpi kāyadvārameva pūrenti. Saṅghabhedo hatthamuddāya bhedaṃ karontassa kāyadvārato samuṭṭhahitvāpi vacīdvārameva pūretīti. Evamettha dvāratopi viññātabbo vinicchayo.

‘Kappaṭṭhitiyato’ti saṅghabhedoyeva cettha kappaṭṭhitiyo. Saṇṭhahante hi kappe kappavemajjhe vā saṅghabhedaṃ katvā kappavināseyyeva muccati. Sacepi hi ‘sve kappo vinassissatī’ti ajja saṅghabhedaṃ karoti, sveyyeva muccati, ekadivasameva niraye paccati. Evaṃ karaṇaṃ pana natthi. Sesāni cattāri kammāni ānantariyāneva honti, na kappaṭṭhitiyānīti. Evamettha kappaṭṭhitiyatopi viññātabbo vinicchayo.

‘Pākato’ti yena ca pañcapetāni kammāni katāni honti, tassa saṅghabhedoyeva paṭisandhivasena vipaccati. Sesāni “ahosi kammaṃ nāhosi kammavipāko”ti evamādisu saṅkhaṃ gacchanti. Saṅghabhedaḥbhāve lohituppādo, tadabhāve arahantaghāto, tadabhāve sace pitā sīlavā hoti, mātā dussīlā no vā tathā sīlavatī, pitughāto paṭisandhivasena vipaccati. Sace mātā mātughāto. Dvīsupi sīlena vā dussīlena vā samānesu mātughātova paṭisandhivasena vipaccati; mātā hi dukkarakāriṇī bahūpakārā ca puttānanti. Evamettha pākato viññātabbo vinicchayo.

‘Sādhāraṇādīhī’ti purimāni cattāri sabbesampi gahaṭṭhapabbajitānaṃ sādhāraṇāni. Saṅghabhedo pana “na kho, upāli, bhikkhunī saṅghaṃ bhindati, na sikkhamānā, na sāmāṇero, na sāmāṇerī, na upāsako, na upāsikā saṅghaṃ bhindati. Bhikkhu kho, upāli, pakatatto samānasaṃvāsako samānasīmāyaṃ ṭhito saṅghaṃ bhindati”ti vacanato vuttappakārassa bhikkhunova hoti, na aññassa; tasmā asādhāraṇo. Ādisaddena sabbepete dukkhavedanāsahagatā dosamohasampayuttā cāti evamettha sādhāraṇādīhipi viññātabbo vinicchayo.

Aññaṃ satthāranti ‘ayaṃ me satthā satthukiccaṃ kātuṃ samattho’ti bhavantarepi aññaṃ titthakaraṃ ‘ayaṃ me satthā’ti evaṃ gaṇheyya - netaṃ ṭhānaṃ vijjatīti attho. Atṭhamāṃ bhavaṃ nibbatteyyāti sabbamandapaññoṇopi sattamaṃ bhavaṃ atikkamitvā atṭhamāṃ nibbatteyya - netaṃ ṭhānaṃ vijjati. Uttamakoṭiyā hi sattamaṃ bhavaṃ sandhāyevesa “niyato sambodhiparāyaṇo”ti vutto. Kiṃ pana taṃ niyāmeti? Kiṃ pubbaḥetu niyāmeti udāhu paṭiladdhamaggo udāhu upari tayo maggāti? Sammāsambuddhena gahitaṃ nāmamattametaṃ. Puggalo pana niyato nāma natthi. “Pubbaḥetu niyāmeti”ti vutte hi upari tiṇṇaṃ maggānaṃ upanissayo vutto hoti, paṭhamamaggassa upanissayābhāvo āpajjati. Iccassa ahetu appaccayā nibbattiṃ pāpuṇāti. “Paṭiladdhamaggo niyāmeti”ti vutte upari tayo maggā akiccakā honti,

paṭhamamaggova sakiccako, paṭhamamaggeneva kilese khepetvā parinibbāyitabbam hoti. “Upaṇi tayo maggā niyāmentī”ti vutte paṭhamamaggo akiccako hoti, upaṇi tayo maggāva sakiccakā, paṭhamamaggaṃ anibbattetvā upaṇi tayo maggā nibbattetabbā honti, paṭhamamaggena ca anuppajjitvāva kilesā khepetabbā honti. Tasmā na añño koci niyāmeti, upaṇi tiṇṇaṃ maggānaṃ vipassanāva niyāmeti. Sace hi tesam vipassanā tikkhā sūrā hutvā vahati, ekaṃyeva bhavaṃ nibbattetvā arahattaṃ patvā parinibbāti. Tato mandatarapañño dutiye vā tatiye vā catutthe vā pañcame vā chaṭṭhe vā bhava arahattaṃ patvā parinibbāti. Sabbamandapañño sattamaṃ bhavaṃ nibbattetvā arahattaṃ pāpuṇāti, aṭṭhame bhava paṭisandhi na hoti. Iti sammāsambuddhena gahitaṃ nāma mattametaṃ. Satthā hi buddhatulāya tuletva sabbaññaṇaṇa paricchinditvā ‘ayaṃ puggalo sabbamahāpañño tikkhavipassako ekameva bhavaṃ nibbattetvā arahattaṃ gaṇhissatī’ti ‘ekabījī’ti nāmaṃ akāsi; ‘ayaṃ puggalo dutiyaṃ, tatiyaṃ, catutthaṃ, pañcamaṃ, chaṭṭhaṃ bhavaṃ nibbattetvā arahattaṃ gaṇhissatī’ti ‘kolaṃkolo’ti nāmaṃ akāsi; ‘ayaṃ puggalo sattamaṃ bhavaṃ nibbattetvā arahattaṃ gaṇhissatī’ti ‘sattakkhattuparamo’ti nāmaṃ akāsi.

Koci pana puggalo sattannaṃ bhavānaṃ niyato nāma natthi. Ariyasāvako pana yena kenacipi ākārena mandapañño samāno aṭṭhamaṃ bhavaṃ appatvā antarāva parinibbāti. Sakkasadisopi vaṭṭābhiraṭṭo sattamaṃyeva bhavaṃ gacchati. Sattame bhava sabbakārena pamādavahārinopi vipassanāññaṇaṃ paripākaṃ gacchati. Appamattakepi ārammaṇe nibbinditvā nibbutiṃ pāpuṇāti. Sacepi hissa sattame bhava niddaṃ vā okkamantassa, parammukaṃ vā gacchantassa, pacchato ṭhatvā tikkhiṇa asinā kocideva sīsaṃ pāteyya, udaya vā osādetvā māreyya, asani vā panassa sīse pāteyya, evarūpepi kāle sappaṭisandhikā kālaṃkiriya nāma na hoti, arahattaṃ patvāva parinibbāti. Tena vuttaṃ - “aṭṭhamaṃ bhavaṃ nibbatteyya - netaṃ ṭhānaṃ vijjati”ti.

Ekissā lokadhātuyāti dasasahassilokadhātuyā. Tīṇi hi khetṭāni - jātikkhettaṃ, āṇākkhettaṃ, visayakkhetṭanti. Tattha ‘jātikkhettaṃ’ nāma dasasahassilokadhātu. Sā hi tathāgatassa mātukucchiokkamanakāle, nikkhamanakāle, sambodhikāle, dhammacakkapavattane, āyusaṅkhāravossajjane, parinibbāne ca kampati. Koṭisatasahassacakkavālaṃ pana ‘āṇākkhettaṃ’ nāma. Āṭṇāṇīyamoraparittadhajaggaparittaratanaṃparittādīnaṃhi ettha āṇā vattati. ‘Visayakkhetṭassa’ pana parimāṇaṃ natthi. Buddhānaṃhi “yāvatakaṃ ṇāṇaṃ tāvatakaṃ ñeyyaṃ, yāvatakaṃ ñeyyaṃ tāvatakaṃ ṇāṇaṃ, ṇāṇapariyantikaṃ ñeyyaṃ, ñeyyapariyantikaṃ ṇāṇa”nti vacanato avisayo nāma natthi.

Imesu pana tīsu khettesu, ṭhapetvā imaṃ cakkavālaṃ, aññasmiṃ cakkavāle buddhā uppajjantīti suttaṃ natthi, na uppajjantīti pana atthi. Tīṇi piṭakāni - vinayapiṭakaṃ, suttantapiṭakaṃ, abhidhammapiṭakanti. Tisso saṅgītiyo - mahākassapaṭṭherassa saṅgīti, yasatṭherassa saṅgīti, moggaliputtatissatṭherassa saṅgīti. Imā tisso saṅgītiyo āruḷhe tepiṭake buddhavacane imaṃ cakkavālaṃ muñcitvā aññattha buddhā uppajjantīti suttaṃ natthi, nuppajjantīti pana atthi.

Apubbaṃ acarimanti apure apacchā; ekato nuppajjanti, pure vā pacchā vā uppajjantīti vuttaṃ hoti. Tattha bodhipallaṅke “bodhiṃ appatvā na utṭhahissāmī”ti nisinnakālato paṭṭhāya yāva mātukucchismiṃ paṭisandhiggahaṇaṃ tāva pubbenti na veditabbam. Bodhisattassa hi paṭisandhiggahaṇe dasasahassacakkavālakampaneneva jātikkhettapariggaho kato, aññassa buddhassa uppatti nivāritā hoti. Parinibbānato paṭṭhāya ca yāva sāsapamattāpi dhātuyo tiṭṭhanti

tāva pacchāti na veditabbaṃ. Dhātūsu hi t̥hitāsu buddhā t̥hitāva honti. Tasmā etthantare aññassa buddhassa uppatti nivāritāva hoti, dhātuparinibbāne pana jāte aññassa buddhassa uppatti na nivāritā.

Tiṇi hi antaradhānāni nāma - pariyattiantaradhānaṃ, paṭivedhaantaradhānaṃ, paṭipattiantaradhānanti. Tattha ‘pariyattī’ti tiṇi piṭakāni; ‘paṭivedho’ti saccapaṭivedho; ‘paṭipattī’ti paṭipadā. Tattha paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi. Ekasmiñhi kāle paṭivedhakarā bhikkhū bahū honti; ‘esa bhikkhu puthujjano’ti aṅguliṃ pasāretvā dassetabbo hoti. Imasmiṃyeva dīpe ekavāraṃ kira puthujjanabhikkhu nāma nāhosi. Paṭipattipūrakāpi kadāci bahū honti, kadāci appā. Iti paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi.

Sāsanaṭṭhitiyā pana pariyattiyeva pamāṇaṃ. Paṇḍito hi tepiṭakaṃ sutvā dvepi pūreti. Yathā amhākaṃ bodhisatto ālārassa santike pañcābhiññā satta ca samāpattiyo nibbattetvā nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyaṃ parikammaṃ pucchi, so ‘na jānāmī’ti āha; tato udakassa santikaṃ gantvā adhigatavisesaṃ saṃsandetvā nevasaññānāsaññāyatanassa parikammaṃ pucchi; so ācikkhi; tassa vacanasamanantameva mahāsatto taṃ sampādesi; evameva paññavā bhikkhu pariyattiṃ sutvā dvepi pūreti. Tasmā pariyattiyā t̥hitāya sāsanaṃ t̥hitaṃ hoti. Yadā pana sā antaradhāyati tadā paṭhamaṃ abhidhammapiṭakaṃ nassati. Tattha paṭṭhānaṃ sabbapaṭhamaṃ antaradhāyati. Anukkamena pacchā dhammasaṅgaho. Tasmīṃ antarahite itaresu dvīsu piṭakesu t̥hitesu sāsanaṃ t̥hitameva hoti.

Tattha suttantapiṭake antaradhāyamāne paṭhamaṃ aṅguttaranikāyo ekādasakato paṭṭhāya yāva ekakā antaradhāyati. Tadanantaraṃ saṃyuttanikāyo cakkapeyyālato paṭṭhāya yāva oghataraṇā antaradhāyati. Tadanantaraṃ majjhimanikāyo indriyabhāvanato paṭṭhāya yāva mūlapariyāyā antaradhāyati. Tadanantaraṃ dīghanikāyo dasuttarato paṭṭhāya yāva brahmajālā antaradhāyati. Ekissāpi dvinnampi gāthānaṃ pucchā addhānaṃ gacchati; sāsanaṃ dhāretuṃ na sakkoti sabhiyapucchā viya ālavakapucchā viya ca. Etā kira kassapabuddhakālikā antarā sāsanaṃ dhāretuṃ nāsakkhiṃsu.

Dvīsu pana piṭakesu antarahitesupi vinayapiṭake t̥hite sāsanaṃ tiṭṭhati. Parivārahandhakesu antarahitesu ubhatovibhaṅge t̥hite t̥hitameva hoti. Ubhatovibhaṅge antarahite mātikāya t̥hitāyapi t̥hitameva hoti. Mātikāya antarahitāya pātimokkhapabbajjāupāsampadāsu t̥hitāsu sāsanaṃ tiṭṭhati. Liṅgaṃ addhānaṃ gacchati. Setavatthasamaṇavaṃso pana kassapabuddhakālato paṭṭhāya sāsanaṃ dhāretuṃ nāsakkhi. Pacchimakassa pana saccapaṭivedhato pacchimakassa sīlabhedato ca paṭṭhāya sāsanaṃ osakkitaṃ nāma hoti. Tato paṭṭhāya aññassa buddhassa uppatti na vāritā.

Tiṇi parinibbānāni nāma - kilesaparinibbānaṃ, khandhaporinibbānaṃ, dhātuparinibbānanti. Tattha ‘kilesaparinibbānaṃ’ bodhipallaṅke ahosi, ‘khandhaporinibbānaṃ’ kusinārāyaṃ, ‘dhātuparinibbānaṃ’ anāgate bhavissati. Sāsanaṃ kira osakkanakāle imasmiṃ tambapaṇṇidīpe dhātuyo sannipatitvā mahācetiyaṃ gamissanti, mahācetiyaṃ nāgadīpe rājāyatanacetiyaṃ, tato mahābodhipallaṅkaṃ gamissanti. Nāgabhavanatopi devalokatopi brahmalokatopi dhātuyo mahābodhipallaṅkameva gamissanti. Sāsapamattāpi dhātu na antarā nassissati. Sabbā dhātuyo mahābodhipallaṅke rāsibhūtā suvaṇṇakkhandho viya ekaghaṇā hutvā chabbaṇṇaramsiyo vissajjessanti. Tā dasasahassilokadhātum

pharissanti. Tato dasasahassacakkavāḷadevatā sannipatitvā “ajja satthā parinibbāti, ajja sāsanaṃ osakkati, pacchimadassanaṃ dāni idaṃ amhāka”nti dasabalassa parinibbutadivasato mahantataraṃ kāruṇṇaṃ karissanti. Ṭhapetvā anāgāmikhīṇāsava avasesā sakabhāvena sandhāretuṃ na sakkhissanti. Dhātūsu tejodhātu utṭhahitvā yāva brahmalokā uggacchissati. Sāsapamattāyapi dhātuyā sati ekajālāva bhavissati; dhātūsu pariyādānaṃ gatāsu pacchijjissati. Evaṃ mahantaṃ ānubhāvaṃ dassetvā dhātūsu antarahitāsu sāsanaṃ antarahitaṃ nāma hoti. Yāva evaṃ na antaradhāyati tāva acarimaṃ nāma hoti. Evaṃ apubbaṃ acarimaṃ uppajjeyyūṃ - netam ṭhānaṃ vijjati.

Kasmā pana apubbaṃ acarimaṃ na uppajjantīti? Anacchariyattā. Buddhā hi acchariyamanussā, yathāha - “ekapuggalo, bhikkhave, loke upajjamāno uppajjati acchariyamanusso. Katamo ekapuggalo? Tathāgato, bhikkhave, arahaṃ sammāsambuddho”ti. Yadi ca dve vā cattāro vā aṭṭha vā soḷasa vā ekato uppajjeyyūṃ, na acchariyā bhaveyyūṃ. Ekasmiñhi vihāre dvinnam cetiyānampi lābhasakkāro ulāro na hoti, bhikkhūpi bahutāya na acchariyā jātā, evaṃ buddhāpi bhaveyyūṃ; tasmā nuppajjanti. Desanāya ca visesābhāvato. Yañhi satipaṭṭhānādibhedaṃ dhammaṃ eko deseti, aññena uppajjitvāpi sova desetabbo siyā. Tato anacchariyo siyā. Ekasmiṃ pana dhammaṃ desente desanāpi acchariyā hoti. Vivādabhāvato ca. Bahūsu ca buddhesu uppannesu bahūnaṃ ācariyānaṃ antevāsikā viya ‘amhākaṃ buddho pāsādiko, amhākaṃ buddho madhurassaro lābhī puñṇavā’ti vivadeyyūṃ; tasmāpi evaṃ nuppajjanti.

Apicetaṃ kāraṇaṃ milindarañṇā puṭṭhena nāgasenattherena vitthāritameva. Vuttañhi tattha -

“Bhante nāgasena, bhāsitaṃpetam bhagavatā - “aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso yaṃ ekissā lokadhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā apubbaṃ acarimaṃ uppajjeyyūṃ - netam ṭhānaṃ vijjati”ti. Desentā ca, bhante nāgasena, sabbepi tathāgatā sattatiṃsa bodhipakkhiyadhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariyasaccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpentī, anusāsamānā ca appamādapatiṃpattiyam anusāsanti. Yadi, bhante nāgasena, sabbesampi tathāgatānaṃ ekā desanā ekā kathā ekā sikkhā ekānusiṭṭhi, kena kāraṇena dve tathāgatā ekakkhaṇe nuppajjanti? Ekenapi tāva buddhuppādena ayaṃ loko obhāsajāto. Yadi dutiyo buddho bhaveyya, dvinnam pabhāya ayaṃ loko bhiyyoso mattāya obhāsajāto bhaveyya. Ovantā ca dve tathāgatā sukhaṃ ovadeyyūṃ, anusāsamānā ca sukhaṃ anusāseyyūṃ. Tattha me kāraṇaṃ dassehi yathāhaṃ nissamsayo bhaveyya”nti.

“Ayaṃ, mahārāja, dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva tathāgatassa guṇaṃ dhāreti. Yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyaṃ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, na ṭhānamupagaccheyya.

“Yathā, mahārāja, nāvā ekapurisasandhāraṇī bhaveyya, ekasmiṃ purise abhirūḷhe sā nāvā samupādikā bhaveyya. Atha dutiyo puriso āgaccheyya tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisathūlena sabbaṅgapaccaṅgena. So taṃ nāvaṃ abhirūheyya. Apinu sā, mahārāja, nāvā dvinnampi dhāreyyā”ti? “Na hi, bhante, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, na ṭhānamupagaccheyya, osīdeyya udake”ti. “Evameva kho, mahārāja, ayaṃ

dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī ekasseva tathāgatassa guṇaṃ dhāreti.
Yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyaṃ dasasahassī lokadhātu dhāreyya,
caleyya...pe... na tñānamupagaccheyya.

“Yathā vā pana, mahārāja, puriso yāvadatthaṃ bhojanaṃ bhuñjeyya chādentam
yāvakaṇṭhamabhipūrayitvā. So tato pīṇito paripuṇṇo nirantaro tandīgato
anonamitadaṇḍajāto punadeva tattakaṃ bhojanaṃ bhuñjeyya. Apinu kho so,
mahārāja, puriso sukhito bhaveyyā”ti? “Na hi, bhante, sakiṃ bhuttova mareyyā”ti.
Evameva kho, mahārāja, ayaṃ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī...pe... na
tñānamupagaccheyyā”ti.

“Kiṃ nu kho, bhante nāgasena, atidhammabhārena pathavī calatī”ti? “Idha,
mahārāja, dve sakaṭā ratanaparipūrītā bhaveyyuṃ yāvasmā mukhasamā. Eka
sakaṭato ratanaṃ gahetvā ekamhi sakaṭe ākireyyuṃ. Apinu taṃ, mahārāja, sakaṭam
dvinnaṃpi sakaṭānaṃ ratanaṃ dhāreyyā”ti? “Na hi, bhante, nābhipi tassa caleyya,
arāpi tassa bhijjeyyuṃ, nemipi tassa opateyya, akkhopi tassa bhijjeyyā”ti. “Kinnu
kho, mahārāja, atiratanabhārena sakaṭam bhijjatī”ti? “Āma, bhante”ti. “Evameva
kho, mahārāja, atidhammabhārena pathavī calatīti.

“Apica, mahārāja, imaṃ kāraṇaṃ buddhabalaparidīpanāya osāritaṃ. Aññaṃpi tattha
patirūpaṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe
nuppajjanti. Yadi, mahārāja, dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyuṃ,
parisāya vivādo uppajjeyya - ‘tumhākaṃ buddho, amhākaṃ buddho’ti
ubhatopakkhajātā bhaveyyuṃ. Yathā, mahārāja, dvinnaṃ balavāmaccānaṃ parisāya
vivādo uppajjeyya - ‘tumhākaṃ amacco, amhākaṃ amacco’ti ubhatopakkhajātā
honti; evameva kho, mahārāja, yadi dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyuṃ,
tesaṃ parisāya vivādo uppajjeyya - ‘tumhākaṃ buddho, amhākaṃ buddho’ti
ubhatopakkhajātā bhaveyyuṃ. Idam tāva mahārāja ekaṃ kāraṇaṃ yena kāraṇena
dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

“Aparampi uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena dve sammāsambuddhā
ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi, mahārāja, dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe
uppajjeyyuṃ ‘aggo buddho’ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, ‘jeṭṭho buddho’ti
‘seṭṭho buddho’ti ‘visiṭṭho buddho’ti ‘uttamo buddho’ti ‘pavaro buddho’ti ‘asamo
buddho’ti ‘asamasamo buddho’ti ‘appaṭisamo buddho’ti ‘appaṭibhāgī buddho’ti
‘appaṭipuggalo buddho’ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya. Idampi kho tvaṃ,
mahārāja, kāraṇaṃ tathato sampāṭiccha yena kāraṇena dve sammāsambuddhā
ekakkhaṇe nuppajjanti.

“Apica, mahārāja, buddhānaṃ bhagavantānaṃ sabhāvapakati esā yaṃ ekoyeva
buddho loke uppajjati. Kasmā kāraṇa? Mahantattā sabbaññubuddhaguṇānaṃ.
Aññaṃpi, mahārāja, yaṃ loke mahantaṃ taṃ ekaṃyeva hoti. Pathavī, mahārāja,
mahantā, sā ekāyeva; sāgaro mahanto, so ekoyeva; sineru girirājā mahanto, so
ekoyeva; ākāso mahanto, so ekoyeva; sakko mahanto, so ekoyeva; mahābrahmā
mahanto, so ekoyeva; tathāgato araham sammāsambuddho mahanto, so ekoyeva
lokasmim. Yattha te uppajjanti tattha aññesaṃ okāso na hoti. Tasmā, mahārāja,
tathāgato araham sammāsambuddho ekoyeva loke uppajjati”ti.

“Sukathito, bhante nāgasena, pañho opammehi kāraṇehī”ti.

Ekissā lokadhātuyāti ekasmiṃ cakkavāḷe. Heṭṭhā imināva padena dasa cakkavāḷasahassāni gahitāni. Tānipi ekacakkavāḷeneva paricchinditum vaṭṭanti. Buddhā hi uppajjamānā imasmiṃyeva cakkavāḷe uppajjanti; uppajjanaṭṭhāne pana vārite ito aññesu cakkavāḷesu na uppajjantīti vāritameva hoti. Apubbaṃ acarimanti ettha cakkaratanaṇṇatubhāvato pubbe pubbaṃ, tasseeva antaradhānato pacchā carimaṃ. Tattha dvidhā cakkaratanaṇṇassa antaradhānaṃ hoti - cakkavattino kālakiriyāya vā pabbajjāya vā. Antaradhāyamānañca pana taṃ kālakiriyato vā pabbajjato vā sattame divase antaradhāyati. Tato paraṃ cakkavattino ṇṇatubhāvo avārito. Kasmā pana ekacakkavāḷe dve cakkavattino nupparajjantīti? Vivādupacchedato anacchariyabhāvato cakkaratanaṇṇassa mahāṇubhāvato ca. Dvīsu hi uppajjantesu ‘amhākaṃ rājā mahanto, amhākaṃ rājā mahanto’ti vivādo uppajjeyya. ‘Ekasmiṃ dīpe cakkavattī, ekasmiṃ dīpe cakkavattī’ti ca anacchariyo bhaveyya. Yo cāyaṃ cakkaratanaṇṇassa dvisahassadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu issariyānuppadānasamattho mahāṇubhāvo, so parihāyeyya. Iti vivādupacchedato anacchariyabhāvato cakkaratanaṇṇassa mahāṇubhāvato ca na ekacakkavāḷe dve uppajjanti.

Yaṃ ittho arahamaṃ assa sammāsambuddhoti ettha tiṭṭhatu tāva sabbaññuguṇe nibbattetvā lokattāraṇasamattho buddhabhāvo, paṇidhānamattampi itthiyā na sampajjati.

“Manussattaṃ līṅgasampatti, hetu satthāradassanaṃ;
Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā;
Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhatī”ti.

Imāni hi paṇidhānasampattikāraṇāni. Iti paṇidhānampi sampādetum asaṃmatthāya itthiyā kuto buddhabhāvoti “aṭṭhānametaṃ, anavakāso yaṃ itthī arahamaṃ assa sammāsambuddho”ti vuttaṃ. Sabbākāraparipūro vā puññussayo sabbākāraparipūrameva attabhāvaṃ nibbattetīti purisova arahamaṃ hoti sammāsambuddho.

Yaṃ itthī rājā assa cakkavattītiādīsipi yasmā itthiyā kosohitavatthaguyhādīnaṃ abhāvena lakkhaṇāni na paripūrenti, itthiratanabhāvena sattaratanaṇṇasamaṅgitā na sampajjati, sabbamanussehi ca adhiko attabhāvo na hoti, tasmā “aṭṭhānametaṃ anavakāso yaṃ itthī rājā assa cakkavattī”ti vuttaṃ. Yasmā ca sakkattādīnipi tīṇi ṭhānāni uttamāni, itthilīṅgañca hīnaṃ, tasmā tassā sakkattādīnipi paṭisiddhāni. Nanu ca yathā itthilīṅgaṃ evaṃ purisalīṅgampi brahmaloke natthi, tasmā “yaṃ puriso brahmattaṃ kāreyya - ṭhānametaṃ vijjatī”tipi na vattabbaṃ siyāti? No na vattabbaṃ. Kasmā? Idha purisassa tattha nibbattanato. Brahmattanti hi mahābrahmattaṃ adhippetamaṃ. Itthī ca idha jhānaṃ bhāvetvā kālaṃ katvā brahmapārisajjānaṃ saṃvāsaṃ upapajjati, na mahābrahmānaṃ. Puriso pana tattha na uppajjatīti na vattabbo. Samānēpi cettha ubhayalīṅgabhāve purisaṇṇatthānāva brahmāno, na itthisaṇṇatthānā. Tasmā suvuttamevetamaṃ.

Kāyaduccaritaṇṇatīādīsipi yathā nimbabījakoṣātakībījādīni madhuraṃ phalaṃ na nibbattenti, asātaṃ amadhurameva nibbattenti, evaṃ kāyaduccaritaṇṇatīni madhuraṃ vipākaṃ na nibbattenti, amadhurameva nibbattenti. Yathā ca ucchubījasaṃlībījādīni madhuraṃ sādhasameva phalaṃ nibbattenti, na asātaṃ kaṭukaṃ, evaṃ kāyasucaritaṇṇatīni madhurameva vipākaṃ nibbattenti, na amadhuraṃ. Vuttampi cetamaṃ

-

“Yādisaṃ vapate bījaṃ, tādisaṃ harate phalaṃ;
Kalyāṇakārī kalyāṇaṃ, pāpakārī ca pāpakanti.

Tasmā “aṭṭhānametaṃ anavakāso, yaṃ kāyaduccaritasā”tiādi vuttaṃ.

Kāyaduccaritasamaṅgītiādīsu samaṅgīti pañcavidhā samaṅgitā - āyūhanasamaṅgitā, cetanāsamaṅgitā, kammāsamaṅgitā, vipākasamaṅgitā, upaṭṭhānasamaṅgitāti. Tattha kusalākusalakammāyūhanakkhaṇe ‘āyūhanasamaṅgitā’ vuccati. Tathā ‘cetanāsamaṅgitā’. Yāva pana arahattaṃ na pāpuṇanti tāva sabbepi sattā pubbe upacitaṃ vipākārahaṃ kammaṃ sandhāya kammāsamaṅginoti vuccanti - esā ‘kammāsamaṅgitā’. ‘Vipākasamaṅgitā’ pana vipākakkhaṇeyeva veditabbā. Yāva pana sattā arahattaṃ na pāpuṇanti tāva tesāṃ tato tato cavitvā niraye tāva uppajjamānānaṃ aggijālalohakumbhīdīhi upaṭṭhānākārehi nirayo, gabbhaseyyakattaṃ āpajjamānānaṃ mātukucchi, devesu uppajjamānānaṃ kapparukkhavimānādīhi upaṭṭhānākārehi devalokoti evaṃ upapattinimittaṃ upaṭṭhāti. Iti nesāṃ iminā uppattinimittūpaṭṭhānena aparimuttattā ‘upaṭṭhānasamaṅgitā’ nāma. Sāva calati, sesā niccalā. Niraye hi upaṭṭhitepi devaloko upaṭṭhāti; devaloke upaṭṭhitepi nirayo upaṭṭhāti; manussaloke upaṭṭhitepi tiracchānayaṇi upaṭṭhāti; tiracchānayaṇiyā ca upaṭṭhitāyapi manussaloko upaṭṭhātiyeva.

Tatridaṃ vatthu - soṇagiripāde kira acelavihāre soṇatthero nāma eko dhammakathiko. Tassa pitā sunakhavājiko nāma luddako ahosi. Thero taṃ paṭibāhantopi saṃvare ṭhapetuṃ asakkonto ‘mā nassi varāko’ti mahallakakāle akāmakaṃ pabbājesi. Tassa gilānaseyyāya nipannassa nirayo upaṭṭhāsi. Soṇagiripādato mahantā mahantā sunakhā āgantvā khāditukāmā viya samparivāresuṃ. So mahābhayaabhīto “vārehi, tāta soṇa! Vārehi, tāta soṇā”ti āha. “Kiṃ mahātherā”ti? “Na passasi, tātā”ti taṃ pavattiṃ ācikkhi. Soṇatthero ‘kathaṇhi nāma mādisassa pitā niraye nibbattissati, patiṭṭhāhamassa bhavissāmī’ti sāmaṇerehi nānāpupphāni āharāpetvā cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇesu mālāsanthārapūjaṇca āsanapūjaṇca kāretvā pitaraṃ mañcena cetiyaṅgaṇaṃ haritvā mañce nipajjāpetvā “ayaṃ me, mahāthera, pūjā tumhākaṃ atthāya katā; ‘ayaṃ me, bhagavā, duggatapaṇṇākāro’ti vatvā bhagavantaṃ vanditvā cittaṃ pasādehi”ti āha. So mahāthero pūjaṃ disvā tathākaronto cittaṃ pasādesi. Tāvadevassa devaloko upaṭṭhāsi, nandavanacittalatāvanamissakavanaphārusakavanavimānāni ceva devanāṭakāni ca parivāretvā ṭhitāni viya ahesuṃ. So “apetha, soṇa! Apetha, soṇā”ti āha. “Kimidaṃ, mahātherā”ti? “Etā te, tāta, mātaro āgacchantī”ti. ‘Thero saggo upaṭṭhito mahātherassā’ti cintesi. Evaṃ upaṭṭhānasamaṅgitā calatīti veditabbā. Etāsu samaṅgitāsu idha āyūhanacetanākammāsamaṅgitāvasena “kāyaduccaritasamaṅgī”tiādi vuttaṃ. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Paṭṭhamabalaniddesavaṇṇanā.

Dutiabalaniddeso

810. Dutiabalaniddese gatisampattipaṭibāḥhānīti gatisampattiyā paṭibāhitāni nivāritāni paṭisedhitāni. Sesapadesupi eseva nayo. Ettha ca gatisampattīti sampannā gati devaloko ca manussaloko ca. Gativipattīti vipannā gati cattāro apāyā. Upadhisampattīti attabhāvasamiddhi. Upadhivipattīti hīnaattabhāvatā. Kālasampattīti

surājasumanussakālasaṅkhāto sampannakālo. Kālavipattīti durājadumanussakālasaṅkhāto vipannakālo. Payogasampattīti sammāpayogo. Payogavipattīti micchāpayogo.

Tattha ekaccassa bahūni pāpakammāni honti. Tāni gativipattiyaṃ ʈhitassa vipacceyyuṃ. So pana ekena kalyāṇakammena gatisampattiyaṃ devesu vā manussesu vā nibbatto. Tādise ca ʈhāne akusalassa vāro natthi, ekantaṃ kusallasewa vāroti. Evamassa tāni kammāni gatisampattiṭṭhāṇi na vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni pāpakammāni honti. Tāni upadhivipattiyaṃ ʈhitassa vipacceyyuṃ. So pana ekena kalyāṇakammena upadhisampattiyaṃ ʈhito susaṇṭhitaṅgapaccaṅgo abhirūpo dassanīyo brahmavacchasadiso. Sacepi dāsiyā kucchismiṃ dāsajāto hoti ‘evarūpo attabhāvo kiliṭṭhakammassa nānucchaviko’ti hatthimeṇḍaassabandhakagopālakakammādīni taṃ na kārenti; sukhumavatthāni nivāsāpetvā bhaṇḍāgārikaṭṭhānādīsu ʈhapenti. Sace itthī hoti, hatthibhattapacanādīni na kārenti; vatthālaṅkāraṃ datvā sayanapālikaṃ vā naṃ karonti, somadevi viya vallabhaṭṭhāne vā ʈhapenti. Bhātikarājakāle kira gomaṃsakhādake bahujaṇe gahetvā raṇṇo dassesuṃ. Te ‘daṇḍaṃ dātuṃ sakkothā’ti puṭṭhā ‘na sakkomā’ti vadiṃsu. Atha ne rājaṅgaṇe sodhake akaṃsu. Tesu ekā dhītā abhirūpā dassanīyā pāsādikā. Taṃ disvā rājā antepuraṃ abhinetvā vallabhaṭṭhāne ʈhapesi. Sesaṇṭakāpi tassā ānubhāvena sukhaṃ jīviṃsu. Tādisasmiṃhi attabhāve pāpakammāni vipākaṃ dātuṃ na sakkonti. Evaṃ upadhisampattiṭṭhāṇi na vipaccantīti pajānāti.

Ekassa bahūni pāpakammāni honti. Tāni kālavipattiyaṃ ʈhitassa vipacceyyuṃ. So pana ekena kalyāṇakammena paṭhamakappikānaṃ vā cakkavattiraṇṇo vā buddhānaṃ vā uppattisamaye surājasumanussakāle nibbatto. Tādise ca kāle nibbattassa akusalassa vipākaṃ dātuṃ okāso natthi, ekantaṃ kusallasewa okāsoti. Evaṃ kālasampattiṭṭhāṇi na vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni pāpakammāni honti. Tāni payogavipattiyaṃ ʈhitassa vipacceyyuṃ. So pana ekena kalyāṇakammena payogasampattiyaṃ ʈhito paṇātipātādīhi virato kāyavacīmanosucaritāni pūreti. Tādise ʈhāne akusalassa vipaccanokāso natthi, ekantaṃ kusallasewa okāsoti. Evaṃ payogasampattiṭṭhāṇi na vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni pāpakammāni honti. Tāni gatisampattiyaṃ ʈhitassa na vipacceyyuṃ. So panekena pāpakammena gativipattiyaṃyeva nibbatto. Tatthassa tāni kammāni upagantvā vārena vārena vipākaṃ denti - kālena niraye nibbattāpentī, kālena tiracchānayaṇiyaṃ, kālena pettivisaṃ, kālena asurakāye, dīghenāpi addhunā apāyato sīsaṃ ukkhipituṃ na denti. Evaṃ gatisampattiṭṭhāṇi vipākaṃ dātuṃ asakkontāni gativipattiṃ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni pāpakammāni honti. Tāni upadhisampattiyaṃ ʈhitassa na vipacceyyuṃ. So pana ekena pāpakammena upadhivipattiyaṃyeva patiṭṭhito dubbaṇṇo durūpo dusaṇṭhito bībhaccho pisācasadiso. So sace dāsiyā kucchiyaṃ dāsajāto ‘imāni etassa anucchavikāni’ti sabbāni naṃ kiliṭṭhakammāni kārenti antamaso pupphachaḍḍakakammaṃ upādāya. Sace itthī hoti ‘imāni etissā anucchavikāni’ti sabbāni naṃ hatthibhattapacanādīni kiliṭṭhakammāni kārenti. Kulagehe jātampi balīṃ sādhamānā rājapurisā ‘gehadāsī’ti saṇṇaṃ katvā bandhitvā gacchanti, kotalavāpīgāme mahākuṭumbikassa gharaṇī viya. Evaṃ upadhisampattiṭṭhāṇi vipākaṃ dātuṃ asakkontāni upadhivipattiṃ āgamma

vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni pāpakammāni honti. Tāni kālasampattiyam nibbātassa na vipacceyyum. So pana ekena pāpakammena kālavipattiyam durājadumanussakāle kasaṭe niroje dasavassāyukakāle nibbatto, yadā pañca gorasā pacchijjanti, kudrūsakam aggabhojanam hoti. Kiñcāpi manussaloke nibbatto, migapasusarikkhajīviko pana hoti. Evarūpe kāle kusalassa vipaccanokāso natthi, ekantam akusalasseva hoti. Evam kālasampattipaṭibāhitattā vipākam dātum asakkontāni kālavipattiṃ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni pāpakammāni honti. Tāni payogasampattiyam ṭhitassa na vipacceyyum. So pana payogavipattiyam ṭhito pāṇātipātādīni dasa akusalakammāni karoti. Tamenam sahoḍḍham gahetvā rañño dassenti. Rājā bahūkammakāraṇāni kāretvā ghātāpeti. Evam payogasampattipaṭibāhitattā vipākam dātum asakkontāni payogavipattiṃ āgamma vipaccantīti pajānāti. Evam catūhi sampattihi paṭibāhitam pāpakammaṃ vipākam adatvā catasso vipattiyo āgamma deti.

Yathā hi kocideva puriso kenacideva kammena rājānam ārādheyya. Athassa rājā ṭhānantaram datvā janapadam dadeyya. So tam sammā paribhuñjitum asakkonto makkaṭena gahitabhattapuṭam viya bhindeyya; yassa yam yānam vā vāhanam vā dāsam vā dāsim vā ārāmam vā vatthum vā sampannarūpam passati, sabbam balakkārena gaṇheyya. Manussā ‘rājavallabho’ti kiñci vattum na sakkuṇeyyum. So aññassa vallabhatarassa rājamahāmattassa virujjheyya. So tam gahetvā supothitam pothāpetvā bhūmiṃ piṭṭhiyā ghaṃsāpento nikkaḍḍhāpetvā rājānam upasaṅkamitvā ‘asuko nāma te, deva, janapadam bhindatī’ti gaṇhāpeyya. Rājā bandhanāgāre bandhāpetvā ‘asukena nāma kassa kiṃ avahaṭa’nti nagare bherim carāpeyya. Manussā āgantvā ‘mayham idam gahitam, mayham idam gahita’nti viravasahassam utṭhāpeyyum. Rājā bhiyyoso mattāya kuddho nānappakārena tam bandhanāgāre kilametvā ghātāpetvā ‘gacchatha nam susāne chaḍḍetvā saṅkhalikā āharathā’ti vadeyya. Evamsampadamidam datṭhabbam.

Tassa hi purisassa hi kenacideva kammena rājānam ārādhettvā ṭhānantaram laddhakālo viya puthujjanassāpi kenacideva puññakammena sagge nibbattakālo. Tasmim janapadam bhinditvā manussānam santakam gaṇhante kassaci kiñci vattum avisahanakālo viya imasmimpi sagge nibbatte akusalassa vipaccanokāsam alabhanakālo. Tassa ekadivasam ekasmim rājavallabhatare virajjhittvā tena kuddhena nam pothāpetvā rañño ārocetvā bandhanāgāre bandhāpitakālo viya imassa saggato cavitvā niraye nibbattakālo. Manussānam ‘mayham idam gahitam, mayham idam gahita’nti viravakālo viya tasmim niraye nibbatte sabbākusalakammānam sannipatitvā gahaṇakālo. Susāne chaḍḍetvā saṅkhalikānam āharaṇakālo viya ekeasmim kamme khīṇe itarassa itarassa vipākena nirayato sīsam anukkhipitvā sakalakappam nirayamhi paccanakālo. Kappaṭṭhitikakammañhi katvā ekakappam nirayamhi paccanakasattā neva eko, na dve, na satam, na sahasam. Evam paccanakasattā kira gaṇanapatham vītivattā.

Atthekaccāni kalyāṇāni kammamādānāni gativipattipaṭibāḥāni na vipaccantītiādīsupi evam yojanā veditabbā. Idhekaccassa bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni gatisampattiyam ṭhitassa vipacceyyum. So pana ekena pāpakammena

gativipattiyam niraye vā asurakāye vā nibbatto. Tādise ca ṭhāne kusalam vipākam dātuṃ na sakkoti, ekantaṃ akusalameva sakkotīti. Evamassa tāni kammāni gativipattiṭṭhānāni na vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni upadhisampattiyam ṭhitassa vipacceyyuṃ. So pana ekena pāpakammena upadhivipattiyam patiṭṭhito dubbaṇṇo hoti pisācasadiso. So sacepi rājakule nibbatto pituaccayena ‘kiṃ imassa nissirīkassa rajjenā’ti rajjam na labhati. Senāpatigehādīsu nibbattopi senāpatiṭṭhānādīni na labhati.

Imassa panatthassāvibhāvattham dīparājavatthu kathetabbaṃ - rājā kira putte jāte deviyā pasīditvā varam adāsi. Sā varam gahetvā ṭhapesi. Kumāro sattaṭṭhavassakāle rājanāṇe kukkuṭe yujjhāpesi. Eko kukkuṭo uppatitvā kumārassa akkhīni bhindi. Kumāramātā devī puttassa pannarasasoḷasavassakāle ‘rajjam vāressāmī’ti rājānaṃ upasaṅkamitvā āha - “deva, tumhehi kumārassa jātakāle varo dinno. Mayā so gahetvā ṭhapito; idāni naṃ gaṇhāmī’ti. “Sādhu, devi, gaṇhāhī’ti. “Mayā, deva, tumhākaṃ santikā kiñci aladdhaṃ nāma natthi. Idāni pana mama puttassa rajjam vāremī’ti. “Devi, tava putto aṅgavikalo. Na sakkā tassa rajjam dātu’nti. “Tumhe mayhaṃ ruccanakavaram adātuṃ asakkontā kasmā varam adatthā’ti? Rājā ativiya nippīliyamāno “na sakkā tuyhaṃ puttassa sakalalaṅkādīpe rajjam dātuṃ; nāgadīpe pana chattaṃ assāpetvā vasatū’ti nāgadīpaṃ pesesi. So dīparājā nāma ahosi. Sace cakkhuvikalo nābhavissā tiyojanasatike sakalatambapaṇṇidīpe sabbasampattiparivāram rajjam alabhissā. Evaṃ upadhivipattiṭṭhānāni na vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni kālasampattiyam ṭhitassa vipacceyyuṃ. So pana ekena pāpakammena kālavipattiyam durājadumanussakāle kasaṭe niroje appāyuke gatikoṭike nibbatto. Tādise ca kāle kalyāṇakammaṃ vipākaṃ dātuṃ na sakkotīti. Evaṃ kālavipattiṭṭhānāni na vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni payogasampattiyam ṭhitassa vipacceyyuṃ. Ayaṃ pana payogavipattiyam ṭhito pāṇaṃ hanti...pe... sabbaṃ dussīlaṃ pūreti. Tathā tena saddhiṃ samajātikānīpi kulāni āvāhavivāhaṃ na karonti; ‘itthidhutto surādhutto akkhadhutto ayaṃ pāpapuriso’ti ārakā parivajjenti. Kalyāṇakammāni vipaccituṃ na sakkonti. Evaṃ payogavipattiṭṭhānāni na vipaccantīti pajānāti. Evaṃ catasso sampattiyo āgamma vipākadāyakaṃ kalyāṇakammaṃ catūhi vipattīhi ṭṭhāhitattā na vipaccati.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni gativipattiyam ṭhitassa na vipacceyyuṃ. So pana ekena kalyāṇakammena gatisampattiyameva nibbatto. Tatthassa tāni kammāni upagantvā vārena vārena vipākaṃ denti - kālena manussaloke nibbattāpenti, kālena devaloke. Evaṃ gativipattiṭṭhānāni vipākaṃ dātuṃ asakkontāni gatimampattiṃ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni upadhivipattiyam ṭhitassa na vipacceyyuṃ. So pana ekena kalyāṇakammena upadhisampattiyameva patiṭṭhito abhirūpo dassanīyo pāsādiko brahmavacchasadiso. Tassa upadhisampattiyam ṭhitattā kalyāṇakammāni vipākaṃ denti. Sace rājakule nibbattati aññesu jeṭṭhakabhātikesu santesupi ‘etassa attabhāvo samiddho, etassa chatte ussāpite lokassa phāsu bhavissatī’ti tameva rajje abhisiṅcanti. Uparājagehādīsu nibbatto pituaccayena oparajjam, senāpatiṭṭhānaṃ, bhaṇḍāgārikatṭhānaṃ, seṭṭhiṭṭhānaṃ

labhati. Evaṃ upadhivipattipaṭibāhitattā vipākaṃ dātuṃ asakkontāni upadhisampattiṃ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni kālavipattiyaṃ t̥hitassa na vipacceyyuṃ. So pana ekena kalyāṇakammena kālasampattiyaṃ nibbatto surājasumanussakāle. Tādisāya kālasamiddhiyā nibbattassa kalyāṇakammaṃ vipākaṃ deti.

Tatridaṃ mahāsoṇattherassa vatthu kathetabbaṃ - brāhmaṇatissabhaye kira cittalapabbate dvādasa bhikkhusahassāniṃ paṭivasanti. Tathā tissamahāvihāre. Dvīsupi mahāvihāresu tiṇṇaṃ vassānaṃ vaṭṭaṃ ekarattameva mahāmūsikāyo khāditvā thusamattameva t̥hapesuṃ. Cittalapabbate bhikkhusaṅgho ‘tissamahāvihāre vaṭṭaṃ vattissati, tattha gantvā vasissāmā’ti vihārato nikkhami. Tissamahāvihārepi bhikkhusaṅgho ‘cittalapabbate vaṭṭaṃ vattissati, tattha gantvā vasissāmā’ti vihārato nikkhami. Ubhatopi ekissā gambhīrakandarāya tīre samāgatā pucchitvā vaṭṭassa khīṇabhāvaṃ ñatvā ‘tattha gantvā kiṃ karissāmā’ti catuvīsati bhikkhusahassāni gambhīrakandaravanaṃ pavisitvā nisīditvā nisinnanīhāreneva anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyiṃsu. Pacchā bhaye vūpasante bhikkhusaṅgho sakkaṃ devarājānaṃ gahetvā dhātuyo saṃharitvā cetiyaṃ akāsi.

Brāhmaṇatissacoropi janapadaṃ viddhaṃsesi. Saṅgho sannipatitvā mantetvā “coraṃ paṭibāhatū”ti sakkasantikaṃ aṭṭha there pesesi. Sakko devarājā “mayā, bhante, uppanno coro na sakkā paṭibāhituṃ. Saṅgho parasamuddaṃ gacchatu. Ahaṃ samuddārakkaṃ karissāmī”ti. Saṅgho sabbadisāhi nāgadīpaṃ gantvā jambukolapaṭṭane tibhūmikaṃ mahāulumpaṃ bandhāpesi. Ekā bhūmika udaye osīdi. Ekissā bhikkhusaṅgho nisinno. Ekissā pattacīvarāni t̥hapayiṃsu. Saṃyuttabhāṇakacūlasīvattthero, isidattatthero, mahāsoṇattheroti tayo therā tāsāṃ parisānaṃ pāmokkhā. Tesu dve therā mahāsoṇattheraṃ āhaṃsu - “āvuso mahāsoṇa, abhiruha mahāulumpa”nti. “Tumhe pana, bhante”ti? “Āvuso, udaye maraṇampi thale maraṇampi ekameva. Na mayaṃ gamissāma. Taṃ nissāya pana anāgate sāsanaṃ pavenī t̥hassati. Gaccha tvaṃ, āvuso”ti. “Nāhaṃ, bhante, tumhesu agacchantesu gamissāmī”ti yāvatatiyaṃ kathetvāpi therā āropetuṃ asakkontā nivattiṃsu.

Atha cūlasīvattthero isidattattheraṃ āha - “āvuso isidatta, anāgate mahāsoṇattheraṃ nissāya sāsanaṃ pavenī t̥hassati; mā kho taṃ hatthato vissajjehī”ti. “Tumhe pana, bhante”ti? “Ahaṃ mahācetiyaṃ vandissāmī”ti dve there anusāsitvā anupubbena cārikaṃ caranto mahāvihāraṃ sampāpuṇi. Tasmīṃ samaye mahāvihāro suñño. Cetiyaṅgaṇe eraṇḍā jātā. Cetiyaṃ gacchehi parivāritaṃ, sevālena pariyaṇaddhaṃ. Thero dharmānakabuddhassa nipaccākāraṃ dassento viya mahācetiyaṃ vanditvā pacchimadisāya sālāṃ pavisitvā olokento ‘evarūpassa nāma lābhaggaṃ yasaggappattassa sarīradhātucetiyaṭṭhānaṃ anāthaṃ jātā’nti cintayamāno nisīdi.

Atha avidūre rukke adhivatthā devatā addhikamanussarūpena taṇḍulanālīṇca guḷapiṇḍaṇca ādāya therassa santikaṃ gantvā “kattha gacchatha, bhante”ti? “Ahaṃ dakkhiṇadisāṃ, upāsakā”ti. “Ahampi tattheva gantukāmo, saha gacchāma, bhante”ti. “Ahaṃ dubbalo; tava gatiyā gantuṃ na sakkhissāmi; tvaṃ purato gaccha, upāsakā”ti. “Ahampi tumhākaṃ gatiyā gamissāmī”ti therassa pattacīvaraṃ aggaṃhesi. Tissavāpipālīṃ āruḷhakāle ca pattaṃ āharāpetvā pānakaṃ katvā adāsi.

Therassa pītamatteyeva balamattā saṅṭhāti. Devatā pathaviṃ saṅkhipitvā veṇunadīsantike ekaṃ chaḍḍitavihāraṃ patvā therassa vasanaṭṭhānaṃ paṭijaggitvā adāsi.

Punadivase therena mukhe dhovitamatte yāguṃ pacitvā adāsi; yāguṃ pītassa bhattaṃ pacitvā upanāmesi. Thero “tuyhaṃ ṭhapehi, upāsakā”ti pattaṃ hatthena pidahi. “Ahaṃ na dūraṃ gamissāmī”ti devatā therasseva patte bhattaṃ pakkhipitvā katabhattakiccassa therassa pattacīvaramādāya maggaṃ paṭipannā pathaviṃ saṅkhipitvā jajjaranadīsantikaṃ netvā “bhante, etaṃ paṇṇakhādakamanussānaṃ vasanaṭṭhānaṃ, dhūmo paññāyati. Ahaṃ purato gamissāmī”ti therāṃ vanditvā attano bhavanaṃ agamāsi. Thero sabbampi bhayakālaṃ paṇṇakhādakamanusse nissāya vasi.

Isidattattheropi anupubbena cārikaṃ caranto aḷajanapadaṃ sampāpuṇi. Tattha manussā nātipakkāni madhukaphalāni bhinditvā aṭṭhiṃ ādāya taccaṃ chaḍḍetvā agamaṃsu. Thero “āvuso mahāsoṇa, bhikkhāhāro paññāyatī”ti vatvā pattacīvaraṃ āharāpetvā cīvaraṃ pārūpitvā pattaṃ nīharitvā aṭṭhāsi. Taruṇadārakā therāṃ ṭhitāṃ disvā ‘iminā koci attho bhavissatī’ti vālukaṃ puñchitvā madhukaphalattaccaṃ patte pakkhipitvā adaṃsu; therā paribhuñjiṃsu. Sattāhamattaṃ soyeva āhāro ahosi.

Anupubbena coriyassaraṃ sampāpuṇiṃsu. Manussā kumudāni gahetvā kumudanāle chaḍḍetvā agamaṃsu. Thero “āvuso mahāsoṇa, bhikkhāhāro paññāyatī”ti vatvā pattacīvaraṃ āharāpetvā cīvaraṃ pārūpitvā pattaṃ nīharitvā aṭṭhāsi. Gāmadārakā kumudanāle sodhetvā patte pakkhipitvā adaṃsu; therā paribhuñjiṃsu. Sattāhamattaṃ sova āhāro ahosi.

Anupubbena carantā paṇṇakhādakamanussānaṃ vasanaṭṭhāne ekaṃ gāmadvāraṃ sampāpuṇiṃsu. Tattha ekissā dārikāya mātāpitāro araṇṇaṃ gacchantā “sace koci ayyo āgacchati, katthaci gantuṃ mā adāsi; ayyassa vasanaṭṭhānaṃ ācikkheyyāsi, amma”ti āhaṃsu. Sā there disvā pattaṃ gahetvā nisīdāpesi. Gehe dhaññajāti nāma natthi. Vāsiṃ pana gahetvā guñjacocarukkhattaccaṃ guñjalatāpattehi saddhiṃ ekato koṭṭetvā tayo piṇḍe katvā ekaṃ isidattattherassa ekaṃ mahāsoṇattherassa patte ṭhapetvā ‘atirekapiṇḍaṃ isidattattherassa patte ṭhapessāmī’ti hatthaṃ pasāresi. Hattho parivattitvā mahāsoṇattherassa patte patiṭṭhāpesi. Isidattatthero ‘brāhmaṇatissabhaye guñjacocapiṇḍe vipākadāyakakammaṃ desakālasampadāya kīvapaṃāṇaṃ vipākaṃ dassatī’ti āha. Te taṃ paribhuñjitvā vasanaṭṭhānaṃ agamaṃsu. Sāpi araṇṇato āgatānaṃ mātāpitūnaṃ ācikkhi “dve therā āgatā. Tesāṃ me vasanaṭṭhānaṃ ācikkhita”nti. Te ubhopi therānaṃ santikaṃ gantvā vanditvā “bhante, yaṃ mayaṃ labhāma, tena tumhe paṭijaggissāma; idheva vasathā”ti paṭiññaṃ gaṇhiṃsu. Therāpi sabbabhayaakālaṃ te upanissāya vasiṃsu.

Brāhmaṇatissacore mate pitumahārājā chattaṃ ussāpesi. ‘Bhayaṃ vūpasantaṃ, janapado sampuṇṇo’ti sutvā parasamuddato bhikkhusaṅgho nāvāya mahātitthapaṭṭane oruyha ‘mahāsoṇatthero kahaṃ vasatī’ti pucchitvā therassa santikaṃ agamāsi. Thero pañcasatabhikkhuparivāro kālakagāme maṇḍalārāmavihāraṃ sampāpuṇi. Tasmīṃ samaye kālakagāme sattamattāni kulasatāni paṭivasanti. Rattibhāge devatā āhiṇḍitvā “mahāsoṇatthero pañcabhikkhusataparivāro maṇḍalārāmavihāraṃ patto. Ekeko navahatthasāṭakena saddhiṃ ekekakahāpaṇagghanakaṃ piṇḍapātaṃ detū”ti manusse avocuṃ. Punadivase ca therā kālakagāmaṃ piṇḍāya pavasiṃsu. Manussā nisīdāpetvā yāguṃ

adaṃsu. Maṇḍalārāmaṃvāsī tissabhūtitthero saṅghatthero hutvā nisīdi. Eko mahāupāsako taṃ vanditvā “bhante, mahāsoṇatthero nāma kataro”ti pucchi. Tena samayena therō navako hoti pariyante nisinno. Thero hatthaṃ pasāretvā “mahāsoṇo nāma esa, upāsakā”ti āha. Upāsako taṃ vanditvā pattaṃ gaṇhāti. Thero na deti. Tissabhūtitthero “āvuso soṇa, yathā tvaṃ na jānāsi, mayampi evameva na jānāma; puññavantānaṃ devatā paripācenti; pattaṃ dehi, sabrahmacārīnaṃ saṅgahaṃ karohī”ti āha. Thero pattaṃ adāsi. Mahāupāsako pattaṃ ādāya gantvā kahāpaṇagghanaṃkaṃ piṇḍapātassa pūretvā navahatthasāṭakaṃ ādhāraṃ katvā āharitvā therassa hatthe ṭhapesi; aparopi upāsako therassāti satta sāṭakasatāni satta ca piṇḍapātasatāni therasseva adaṃsu.

Thero bhikkhusaṅghassa saṃvibhāgaṃ katvā anupubbena mahāvihāraṃ pāpuṇitvā mukhaṃ dhovitvā mahābodhiṃ vanditvā mahācetiyaṃ vanditvā thūpārāme ṭhito cīvaram pārupitvā bhikkhusaṅghaparivāro dakkhiṇadvārena nagaraṃ pavisitvā dvārato yāva vaḷaṇṇanakaṃsālā etasmiṃ antare saṭṭhikahāpaṇagghanaṃkaṃ piṇḍapātaṃ labhi. Tato paṭṭhāya pana sakkārassa pamāṇaṃ natthi. Evaṃ kālāvipattiyaṃ madhukaphalattacopi kumudanāḷipi dullabhā jātā. Kālasampattiyaṃ evarūpo mahālābho udapādi.

Vatṭabbakanigrodhattherassāpi sāmaṇerakāle brāhmaṇatissabhayaṃ udapādi. Sāmaṇero ca upajjhāyo cassa parasamuddaṃ nāgamiṃsu; ‘paṇṇakhādakamanusse upanissāya vasissāmā’ti paccantābhimukhā ahesuṃ. Sāmaṇero sattāhamattaṃ anāhāro hutvā ekasmiṃ gāmaṭṭhāne tālarukkhe tālapakkaṃ disvā upajjhāyaṃ āha - “bhante, thokaṃ āgametha; tālapakkaṃ pātesāmi”ti. “Dubbalosi tvaṃ, sāmaṇera, mā abhiruhī”ti. “Abhiruhissāmi, bhante”ti khuddakavāsiṃ gahetvā tālaṃ āruya tālapaṇḍaṃ chindituṃ ārabhi. Vāsiphalaṃ nikkhamitvā bhūmiyaṃ pati.

Thero cintesi “ayaṃ kilantova rukkaṃ āruḷho; kiṃ nu kho idāni karissatī”ti sāmaṇero tālapaṇḍaṃ phāletvā phāletvā vāsidaṇḍake bandhitvā ghaṭṭento ghaṭṭento bhūmiyaṃ pātetvā “bhante, sādhu vatassa sace vāsiphalaṃ ettha paveseyyāthā”ti āha. Thero ‘upāyasampanno sāmaṇero’ti vāsiphalaṃ pavesetvā adāsi. So vāsiṃ ukkhipitvā tālaphalāni pātesi. Thero vāsiṃ pātāpetvā pavaṭṭitvā gataṃ tālaphalaṃ bhinditvā sāmaṇeraṃ otiṇṇakāle āha “sāmaṇera, tvaṃ dubbalo, idaṃ tāva khādāhi”ti. “Nāhaṃ, bhante, tumhehi akhādite khādissāmi”ti vāsiṃ gahetvā tālaphalāni bhinditvā pattaṃ nīharitvā tālamiṇṇaṃ pakkhipitvā therassa datvā sayam khādi. Yāva tālaphalāni ahesuṃ, tāva tattheva vasitvā phalesu khīṇesu anupubbena paṇṇakhādakamanussānaṃ vasanaṭṭhāne ekaṃ chaḍḍitavihāraṃ pavisimṃsu. Sāmaṇero therassa vasanaṭṭhānaṃ paṭijaggi. Thero sāmaṇerassa ovādaṃ datvā vihāraṃ pāvīsi. Sāmaṇero ‘anāyatane naṭṭhānaṃ attabhāvānaṃ pamāṇaṃ natthi, buddhānaṃ upaṭṭhānaṃ karissāmi’ti cetiyaṅgaṃ gantvā appaharitaṃ karoti; sattāhamattaṃ nirāhāratāya pavedhamāno patitvā nipannakova tiṇāni uddharati. Ekacce ca manussā araṇṇe carantā madhuṃ labhitvā dārūni ceva sākapaṇṇaṃca gahetvā tiṇacalanasaṇṇāya ‘migo nu kho eso’ti sāmaṇerassa santikaṃ gantvā “kiṃ karosi, sāmaṇerā”ti āhaṃsu. “Tiṇagaṇṭhiṃ gaṇhāmi, upāsakā”ti. “Aññopi koci atthi, bhante”ti? “Āma, upāsakā, upajjhāyo me antogabbhe”ti. “Mahātherassa datvā khādeyyāsi, bhante”ti sāmaṇerassa madhuṃ datvā attano vasanaṭṭhānaṃ ācikkhitvā “mayaṃ sākhabhaṅgaṃ karontā gamissāma. Etāya saṇṇāya theram gahetvā āgaccheyyāsi, ayyā”ti vatvā agamaṃsu.

Sāmaṇero madhuṃ gahetvā therassa santikaṃ gantvā bahi ṭhatvā “vandāmi,

bhante’’ti āha. Thero ‘sāmaṇero jighacchāya anuḍayhamāno āgato bhavissatī’’ti tuṇhī ahoṣi. So punapi ‘‘vandāmi, bhante’’ti āha. ‘‘Kasmā, sāmaṇera, dubbalabhikkhūnaṃ sukhena nipajjitum na desī’’ti? ‘‘Dvāraṃ vivaritam sāruppaṃ, bhante’’ti? Thero uṭṭhahitvā dvāraṃ vivaritvā ‘‘kiṃ te, sāmaṇera, laddhaṃ’’ti āha. Manussehi madhu dinnaṃ, khādītum sāruppaṃ, bhante’’ti? ‘‘Sāmaṇera, evameva khādītum kilamissāma, pānaṃ katvā pivissāmā’’ti. Sāmaṇero pānaṃ katvā adāsi. Atha naṃ thero ‘‘manussānaṃ vasanaṭṭhānaṃ pucchasi, sāmaṇerā’’ti āha. Sayameva ācikkhiṃsu, bhante’’ti. ‘‘Sāmaṇera, pātova gacchantā kilamissāma; ajjeva gamissāmā’’ti pattacīvaraṃ gaṇhāpetvā nikkhami. Te gantvā manussānaṃ vasanaṭṭhānassa avidūre nipajjiṃsu.

Sāmaṇero rattibhāge cintesi - ‘mayā pabbajitakālato paṭṭhāya gāmaṃte aruṇaṃ nāma na uṭṭhāpitapubba’nti. So pattaṃ gahetvā aruṇaṃ uṭṭhāpetum araṇṇaṃ agamāsi. Mahāthero sāmaṇeraṃ nipannaṭṭhāne apassanto ‘manussakhādakehi gahito bhavissatī’’ti cintesi. Sāmaṇero araṇṇe aruṇaṃ uṭṭhāpetvā pattena udakaṇca dantaṭṭhaṇca gahetvā āgami. ‘‘Sāmaṇera, kuhiṃ gatosi? Mahallakabhikkhūnaṃ te vitakko uppādito; daṇḍakammaṃ āharā’’ti. ‘‘Āharissāmi, bhante’’ti. Thero mukhaṃ dhovitvā cīvaraṃ pārūpi. Ubhopi manussānaṃ vasanaṭṭhānaṃ agamaṃsu. Manussāpi attano paribhogaṃ kandaṃūlaphalapaṇṇaṃ adaṃsu. Theropi paribhuñjitvā vihāraṃ agamāsi. Sāmaṇero udakaṃ āharitvā ‘‘pāde dhovāmi, bhante’’ti āha. ‘‘Sāmaṇera, tvaṃ rattiṃ kuhiṃ gato? Amhākaṃ vitakkaṃ uppādesī’’ti. ‘‘Bhante, gāmaṃte me aruṇaṃ na uṭṭhāpitapubbaṃ; aruṇuṭṭhāpanatthāya araṇṇaṃ agamāsi’’nti. ‘‘Sāmaṇera, na tuyhaṃ daṇḍakammaṃ anucchavikaṃ amhākameva anucchavika’’nti vatvā thero tasmīṃyeva ṭhāne vasi; sāmaṇerassa ca saṇṇaṃ adāsi ‘‘mayaṃ tāva mahallakā; idaṃ nāma bhavissatī’’ti na sakkā jānitum. Tvaṃ attānaṃ rakkheyyāsi’’ti. Thero kira anāgāmī. Taṃ aparabhāge manussakhādakā khādiṃsu. Sāmaṇero attānaṃ rakkhitvā bhaye vūpasante tathārūpe ṭhāne upajjhaṃ gāhāpetvā upasampanno buddhavaṇṇaṃ uggahetvā tipīṭakadharo hutvā vattabbakanigrodhatthero nāma jāto.

Pitumahārājā rajjaṃ paṭipajji. Parasamuddā āgatāgatā bhikkhū ‘‘kaṃhaṃ vattabbakanigrodhatthero, kaṃhaṃ vattabbakanigrodhatthero’’ti pucchitvā tassa santikaṃ agamaṃsu. Mahābhikkhusaṅgho therāṃ parivāresi. So mahābhikkhusaṅghaparivuto anupubbena mahāvihāraṃ patvā mahābodhiṃ mahācetiyaṃ thūpārāmaṇca vanditvā nagaraṃ pāyāsi. Yāva dakkhiṇadvārā gacchantasseva navasu ṭhānesu ticīvaraṃ upapajji; antonagaraṃ pavitṭhakālato paṭṭhāya mahāsakkāro uppajji. Iti kālavipattiyaṃ tālaphalakandaṃūlapaṇṇampi dullabhaṃ jātaṃ. Kālasampattiyaṃ evarūpo mahālābho uppannoti. Evaṃ kālavipattiṭṭhāṇaṃ vipākāṃ dātum asakkontāni kālasampattiṃ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni payogavipattiyaṃ ṭhitassa na vipacceyyum. So pana ekena kalyāṇakammena sammāpayoge patiṭṭhito tīṇi sucaritāni pūreti, pañcasīlaṃ dasasīlaṃ rakkhati. Kālasampattiyaṃ nibbattassa rājāno sabbālaṅkārapatimaṇḍitā rājakaṇṇāyo ‘etassa anucchavikā’’ti pesenti, yānavāhanamaṇḍisuvāṇṇarajatādibhedaṃ taṃ taṃ paṇṇākāraṃ ‘etassa anucchavika’’nti pesenti.

Pabbajjūpagatopi mahāyaso hoti mahānubhāvo. Tatridaṃ vatthu - kūṭakaṇṇarājā kira girigāmaṇṇavāsikaṃ cūlasudhammattheraṃ mamāyati. So uppalavāpiyaṃ

vasamāno theram pakkosāpesi. Thero āgantvā mālārāmavihāre vasati. Rājā therassa mātaram pucchi - “kiṃ thero piyāyati”ti? “Kandam mahārājā”ti. Rājā kandam gāhāpetvā vihāram gantvā therassa dadamāno mukham ulloketum nāsakkhi. So nikkhamitvā ca bahipariveṇe devim pucchi - “kīdiso thero”ti? “Tvam puriso hutvā ulloketum na sakkosi; aham katham sakkhissāmi? Nāham jānāmi kīdiso”ti. Rājā ‘mama raṭṭhe balikāragahapatiputtam ulloketum na visahāmi. Mahantam vata bho buddhasāsanam nāmā’ti apphoṭesi. Tipiṭakacūlanāgattherampi mamāyati. Tassa aṅguliyaṃ ekā piḷakā utṭhahi. Rājā ‘theram passissāmī’ti vihāram gantvā balavapemena aṅguliṃ mukhena gaṇhi. Antomukheyeva piḷakā bhinnā, pubbalohitam anuṭṭhubhitvā there sinehena amataṃ viya ajjhohari. Soyeva thero aparabhāge maraṇamañce nipajji. Rājā gantvā asucikapallakam sīse ṭhapetvā ‘dhammasakaṭassa akkho bhijjati akkho bhijjati’ti paridevamāno vicari. Pathavissarassa asucikapallakam sīsena ukkhipitvā vicaraṇam nāma kassa gatamaggo? Sammāpayogassa gatamaggoti. Evaṃ payogavipattipaṭibāhitattā vipākam dātum asakkontāni payogasampattiṃ āgamma vipaccantīti pajānāti. Evaṃ catūhi vipattīhi paṭibāhitam kalyāṇakammam vipākam adatvā catasso sampattiyo āgamma deti.

Tatridam bhūtamattham katvā opammaṃ - eko kira mahārājā ekassa amaccassa appamattena kujjhivā tam bandhanāgāre bandhāpesi. Tassa ñātakā rañño kuddhabhāvaṃ ñatvā kiñci avatvā caṇḍakope vigate rājānaṃ tassa niraparādhabhāvaṃ jānāpesum. Rājā muñcitvā tassa ṭhānantaram paṭipākatikam akāsi. Athassa tato tato āgacchantānaṃ paṇṇākārānaṃ pamāṇam nāhosi. Manussā sampaṭicchitum nāsakkhiṃsu. Tattha rañño appamattakena kujjhivā tassa bandhanāgāre bandhāpitakālo viya puthujjanassa niraye nibbattakālo. Athassa ñātakehi rājānaṃ saññāpetvā ṭhānantarassa paṭipākatikakaraṇakālo viya tassa sagge nibbattakālo. Paṇṇākāram sampaṭicchitum asamatthakālo viya catasso sampattiyo āgamma kalyāṇakammānaṃ devalokato manussalokam, manussalokato devalokanti evaṃ sukhaṭṭhānato sukhaṭṭhānameva netvā kappasatasahassampi sukhavipākam datvā nibbānasampāpanam veditabbaṃ.

Evaṃ tāva pālivaseneva dutiyaṃ balaṃ dīpetvā puna “ahosi kammaṃ ahosi kammavipāko”ti iminā paṭisambhidānayanāpi dīpetabbaṃ. Tattha ‘ahosi kamma’nti atīte āyūhitam kammaṃ atīteyeva ahosi. Yena pana atīte vipāko dinno, tam sandhāya ‘ahosi kammavipāko’ti vuttaṃ. Diṭṭhadhammavedanīyādīsu pana bahūsupi āyūhitesu ekaṃ diṭṭhadhammavedanīyaṃ vipākam deti, sesāni avipākāni. Ekaṃ upapajjavedanīyaṃ paṭisandhiṃ ākaḍḍhati, sesāni avipākāni. Ekenānantariyena niraye upapajjati, sesāni avipākāni. Atṭhasu samāpattīsu ekāya brahmaloke nibbattati, sesā avipākā. Idaṃ sandhāya ‘nāhosi kammavipāko’ti vuttaṃ. Yo pana bahumpi kusalākusalaṃ kammaṃ katvā kalyāṇamittaṃ nissāya arahattaṃ pāpuṇāti, etassa kammavipāko ‘nāhosi’ nāma. Yaṃ atīte āyūhitam etarahi vipākam deti tam ‘ahosi kammaṃ atthi kammavipāko’ nāma. Yaṃ purimanayeneva avipākataṃ āpajjati tam ‘ahosi kammaṃ natthi kammavipāko’ nāma. Yaṃ atīte āyūhitam anāgate vipākam dassati tam ‘ahosi kammaṃ bhavissati kammavipāko’ nāma. Yaṃ purimanayena avipākataṃ āpajjissati tam ‘ahosi kammaṃ na bhavissati kammavipāko’ nāma.

Yaṃ etarahi āyūhitam etarahiyeva vipākam deti tam ‘atthi kammaṃ atthi kammavipāko’ nāma. Yaṃ purimanayeneva avipākataṃ āpajjati tam ‘atthi kammaṃ natthi kammavipāko’ nāma. Yaṃ etarahi āyūhitam anāgate vipākam dassati tam

‘atthi kammaṃ bhavissati kammavipāko’ nāma. Yaṃ purimanayeneva avipākatam āpajjissati taṃ ‘atthi kammaṃ na bhavissati kammavipāko’ nāma.

Yaṃ sayampi anāgataṃ, vipākopissa anāgato taṃ ‘bhavissati kammaṃ bhavissati kammavipāko’ nāma. Yaṃ sayam bhavissati, purimanayeneva avipākatam āpajjissati taṃ ‘bhavissati kammaṃ na bhavissati kammavipāko’ nāma.

Idaṃ tathāgatassāti idaṃ sabbehipi etehi ākārehi tathāgatassa kammantaravipākantarajānanañāṇaṃ akampiyatṭhena dutiyabalaṃ veditabbanti.

Dutiyabalaniddesavaṇṇanā.

Tatiyabalaniddeso

811. Tatiyabalaniddese maggoti vā paṭipadāti vā kammassevetam nāmaṃ. Nirayagāminītiādīsu nirassādatṭhena niratiatṭhena ca nirayo. Uddham anugantvā tiriyaṃ añcitāti tiracchānā; tiracchānāyeva tiracchānayani. Petatāya petti; ito pecca gatabhāvenāti attho. Pettieva pettivisayo. Manassa ussannatāya manussā; manussāva manussaloko. Dibbanti pañcahi kāmaguṇehi adhimattāya vā ṭhānasampattiyāti devā; devāva devaloko. Vānaṃ vuccati taṇhā; taṃ tattha natthīti nibbānaṃ. Nirayaṃ gacchatīti nirayagāmī. Idaṃ maggaṃ sandhāya vuttaṃ. Paṭipadā pana nirayagāminī nāma hoti. Sesapadesupi eseva nayo. Idaṃ sabbampi paṭipadaṃ tathāgato pajānāti.

Kathaṃ? Sakalagāmaṃvāsikesupi hi ekato ekaṃ sūkaraṃ vā migaṃ vā jīvitaṃ voropentesu sabbesampi cetanā parassa jīvitindriyārammaṇāva hoti. Taṃ pana kammaṃ tesam āyūhanakkhaṇeṇeva nānā hoti. Tesu hi eko ādarena chandajāto karoti. Eko ‘ehi tvampi karohī’ti parehi nippīlitattā karoti. Eko samānacchando viya hutvā appaṭibāhiyamāno vicarati. Tesu eko teneva kammena niraye nibbattati, eko tiracchānayaniyaṃ, eko pettivisaye. Taṃ tathāgato āyūhanakkhaṇeṇeva ‘iminā nīhārena āyūhitattā esa niraye nibbattissati, esa tiracchānayaniyaṃ, esa pettivisaye’ti pajānāti. Niraye nibbattamānampi ‘esa aṭṭhasu mahānirayesu nibbattissati, esa soḷasasu ussadanirayesu nibbattissatī’ti pajānāti. Tiracchānayaniyaṃ nibbattamānampi ‘esa apādako bhavissati, esa dvipādako, esa catuppādako, esa bahuppādako’ti pajānāti. Pettivisaye nibbattamānampi ‘esa nijjhāmatāṇhiko bhavissati, esa khuppiṇasiko, esa paradattūpajīvī’ti pajānāti. Tesu ca kammesu ‘idaṃ kammaṃ paṭisandhiṃ ākaḍḍhituṃ na sakkhissati, dubbalaṃ dinnāya paṭisandhiyā upadhivepakkaṃ bhavissatīti pajānāti.

Tathā sakalagāmaṃvāsikesu ekato piṇḍapātaṃ dadamānesu sabbesampi cetanā piṇḍapātārammaṇāva hoti. Taṃ pana kammaṃ tesam āyūhanakkhaṇeṇeva purimanayena nānā hoti. Tesu keci devaloke nibbattissanti, keci manussaloke. Taṃ tathāgato āyūhanakkhaṇeṇeva ‘iminā nīhārena āyūhitattā esa manussaloke nibbattissati, esa devaloke’ti pajānāti. Devaloke nibbattamānānampi ‘esa paranimmitavasavattīsu nibbattissati, esa nimmānaratīsu, esa tusitesu, esa yāmesu, esa tāvatimsesu, esa cātumahārājikesu, esa bhummadevesu; esa pana jeṭṭhakadevarājā hutvā nibbattissati, esa etassa dutiyaṃ vā tatiyaṃ vā ṭhānantaraṃ karonto paricārako hutvā nibbattissatī’ti pajānāti. Manussesu nibbattamānānampi ‘esa khattiyakule nibbattissati, esa brāhmaṇakule, esa vessakule, esa suddakule; esa pana manussesu rājā hutvā nibbattissati, esa etassa dutiyaṃ vā tatiyaṃ vā

ṭhānantaraṃ karonto paricārako hutvā nibbattissatī'ti pajānāti. Tesu ca kammesu 'idaṃ kammaṃ paṭisandhiṃ ākaḍḍhituṃ na sakkhissati, dubbalaṃ dinnāya paṭisandhiyā upadhivepakkaṃ bhavissatī'ti pajānāti.

Tathā vipassanaṃ paṭṭhapentesuyeva yena nīhārena vipassanā āraddhā, 'esa arahattaṃ pāpuṇissati, esa arahattaṃ pattuṃ na sakkhissati, esa anāgāmīyeva bhavissati, esa sakadāgāmīyeva, esa sotāpannoyeve; esa pana maggaṃ vā phalaṃ vā sacchikātuṃ na sakkhissati, lakkhaṇārammaṇāya vipassanāyameva ṭhassati; esa paccayapariggaheyeve, esa nāmarūpariggaheyeve, esa arūpariggaheyeve, esa rūpariggaheyeve ṭhassati, esa mahābhūtamattameva vavatthāpessati, esa kiñci sallakkhetuṃ na sakkhissatī'ti pajānāti.

Kasiṇaparikammaṃ karontesupi 'etassa parikammamattameva bhavissati, nimittaṃ uppādetuṃ na sakkhissati; esa pana nimittaṃ uppādetuṃ sakkhissati, appanaṃ pāpetuṃ na sakkhissati; esa appanaṃ pāpetvā jhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ gaṇhissatī'ti pajānātīti.

Tatīyabalaniddesavaṇṇanā.

Catutthabalaniddeso

812. Catutthabalaniddese khandhanānattanti 'ayaṃ rūpakkhando nāma...pe... ayaṃ viññāṇakkhandho nāma'ti evaṃ pañcannaṃ khandhānaṃ nānākaraṇaṃ pajānāti. Tesupi 'ekavidhena rūpakkhando...pe... ekādasavidhena rūpakkhando. Ekavidhena vedanākkhandho...pe... bahuvidhena vedanākkhandho...pe... ekavidhena saññākkhandho...pe... ekavidhena saṅkhārakkhandho...pe... ekavidhena viññāṇakkhandho...pe... bahuvidhena viññāṇakkhandho'ti evaṃ ekekassa khandhassa nānattaṃ pajānāti. Āyatananānattanti 'idaṃ cakkhāyatanaṃ nāma...pe... idaṃ dhammāyatanaṃ nāma. Tattha dasāyatanā kāmāvacarā, dve catubhūmakā'ti evaṃ āyatananānattaṃ pajānāti. Dhātunānattanti 'ayaṃ cakkhudhātu nāma...pe... ayaṃ manoviññādhātu nāma. Tattha soḷasa dhātuyo kāmāvacarā, dve catubhūmakā'ti evaṃ dhātunānattaṃ pajānāti.

Puna anekadhātunādhātulokanānattanti idaṃ na kevalaṃ upādinnakasaṅkhāralokasseva nānattaṃ tathāgato pajānāti, anupādinnakasaṅkhāralokassāpi nānattaṃ tathāgato pajānātiyevāti dassetuṃ gahitaṃ. Paccekabuddhā hi dve ca aggāsāvakā upādinnakasaṅkhāralokassāpi nānattaṃ ekadesatova jānanti no nippadesato, anupādinnakalokassa pana nānattaṃ na jānanti. Sabbaññubuddho pana 'imāya nāma dhātuyā ussannāya imassa nāma rukkhassa khandho seto hoti, imassa kāḷako, imassa maṭṭo; imassa bahalattaco, imassa tanuttaco; imāya nāma dhātuyā ussannāya imassa rukkhassa pattaṃ vaṇṇasaṇṭhānādivasena evarūpaṃ nāma hoti; imāya pana dhātuyā ussannāya imassa rukkhassa pupphaṃ nīlakaṃ hoti, pītakaṃ, lohitaṃ, odātaṃ, sugandhaṃ, duggandhaṃ hoti; imāya nāma dhātuyā ussannāya phalaṃ khuddakaṃ hoti, mahantaṃ, dīghaṃ, rassaṃ, vaṭṭaṃ, saṇṭhānaṃ, dussaṇṭhānaṃ, maṭṭhaṃ, pharusaṃ, sugandhaṃ, duggandhaṃ, madhuraṃ, tittakaṃ, ambilaṃ, kaṭukaṃ, kasāvaṃ hoti; imāya nāma dhātuyā ussannāya imassa rukkhassa kaṇṭako tikhiṇo hoti, atikhiṇo, ujuko, kuṭilo, tambo, kāḷako, nīlo, odāto hotī'ti evaṃ anupādinnakasaṅkhāralokassa nānattaṃ pajānāti. Sabbaññubuddhānaṃyeva hi etaṃ balaṃ, na aññesanti.

Pañcamabalaniddeso

813. Pañcamabalaniddese hīnādhimuttikāti hīnajjhāsayā. Pañītādhimuttikāti kalyāṇajjhāsayā. Sevantīti nissayanti allīyanti. Bhajantīti upasaṅkamanti. Payirupāsantīti punappunaṃ upasaṅkamanti. Sace hi ācariyupajjhāyā na sīlavanto honti, saddhivihārikā sīlavanto honti, te attano ācariyupajjhāyepi na upasaṅkamanti, attanā sadise sārubbabhikkhūyeva upasaṅkamanti. Sace ācariyupajjhāyā sārubbabhikkhū, itare asārubbā, tepi na ācariyupajjhāye upasaṅkamanti, attanā sadise hīnādhimuttike eva upasaṅkamanti.

Evaṃ upasaṅkamaṇaṃ pana na kevalaṃ etaraheva, atītānāgatepīti dassetuṃ atītampi addhānantīādīmāha. Taṃ uttānatthameva. Idaṃ pana dussīlānaṃ dussīlasevanameva, sīlavantānaṃ sīlavantasevanameva, duppaññānaṃ duppaññasevanameva, paññavantānaṃ paññavantasevanameva ko niyāmetīti? Ajjhāsayadhātu niyāmeti. Sambahulā kira bhikkhū ekaṃ gāmaṃ gaṇabhikkhācāraṃ caranti. Manussā bahubhattaṃ āharitvā pattāni pūretvā “tumhākaṃ yathāsabhāgena paribhuññathā”ti datvā uyyojesuṃ. Bhikkhūpi āhaṃsu “āvuso, manussā dhātusaṃyuttakamme payojentī”ti. Tipiṭakacūḷābhayaṭṭheropi nāgadīpe cetiyaṃ vandanāya pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ gacchanto ekasmiṃ gāme manussehi nimantito. Therena ca saddhiṃ eko asārubbabhikkhu atthi. Dhuravihārepi eko asārubbabhikkhu atthi. Dvīsu bhikkhusaṅghesu gāmaṃ osarantesu te ubhopi janā, kiñcāpi āgantukena nevāsiko nevāsikena vā āgantuko na diṭṭhapubbo, evaṃ santepi, ekato hutvā hasitvā hasitvā kathayamānā ekamantaṃ aṭṭhaṃsu. Thero disvā “sammāsambuddhena jānitvā dhātusaṃyuttaṃ kathita”nti āha.

Evaṃ ‘ajjhāsayadhātu niyāmetī’ti vatvā dhātusaṃyuttaṃ ayamevattho dīpetabbo. Gijjhakūṭapabbatasmiñhi gilānaseyyāya nipanno bhagavā ārakkhaṇatthāya parivāretvā vasantesu sārīputtamoggallānādīsu ekamekaṃ attano attano parisāya saddhiṃ caṅkamantaṃ oloketvā bhikkhū āmantesi “passatha no tumhe, bhikkhave, sārīputtaṃ sambahulehi bhikkhūhi saddhiṃ caṅkamanta”nti? “Evaṃ, bhante”ti. “Sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū mahāpaññā”ti sabbaṃ vitthāretabbanti.

Pañcamabalaniddesavaṇṇanā.

Chaṭṭhabalaniddeso

814. Chaṭṭhabalaniddese āsayanti yattha sattā āsayanti nivasanti, taṃ tesam nivāsaṭṭhānaṃ diṭṭhigataṃ vā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ vā. Anusayanti appahīnānusayitaṃ kilesaṃ. Caritanti kāyādīhi abhisāṅkhaṭṭhaṃ kusalākusalaṃ. Adhimuttanti ajjhāsayamaṃ. Apparajakkhetīādīsu paññāmāye akkhimhi appaṃ parittaṃ rāgadosamoharajaṃ etesanti apparajakkhā. Tasseva mahantatāya mahārajakkhā. Ubhayenāpi mandakilese mahākilese ca satte dasseti. Yesam saddhādīni indriyāni tikkhāni, te tikkhindriyā. Yesam tāni mudūni, te mudindriyā. Yesam āsayādayo koṭṭhāsā sundarā, te svākārā. Viparītā dvākārā. Ye kathitakāraṇaṃ sallakkhenti, sukkena sakkā honti viññāpetuṃ, te suviññāpayā. Viparītā duviññāpayā. Ye ariyamaggapaṭivedhassa anucchavikā upanissayasampannā, te bhabbā. Viparītā abhabbā.

815. Evaṃ chaṭṭhabalassa mātikaṃ ṭhapetvā idāni yathāpaṭipāṭiyā bhājento katamo ca sattānaṃ āsayotiādīmāha. Tattha sassato lokotiādīnaṃ attho heṭṭhā nikkhepakaṇḍavaṇṇanāyaṃ vuttoyeva. Iti bhavadiṭṭhisannissitā vāti evaṃ sassatadiṭṭhiṃ vā sannissitā. Sassatadiṭṭhi hi ettha bhavadiṭṭhīti vuttā; ucchedadiṭṭhi ca vibhavadiṭṭhīti. Sabbadiṭṭhīnañhi sassatucchedadiṭṭhī hi saṅgahitattā sabbepi diṭṭhigatikā sattā imāva dve diṭṭhiyo sannissitā honti. Vuttampi cetaṃ - “dvayasannissito kho panāyaṃ, kaccāna, loko yebhuyyena - atthitañceva natthitañcā”ti. Ettha hi atthitāti sassataṃ, natthitāti ucchedo. Ayaṃ tāva vaṭṭasannissitānaṃ puthujjanasattānaṃ āsayo.

Idāni vivaṭṭasannissitānaṃ suddhasattānaṃ āsayam dassetum ete vā pana ubho ante anupagammātiādi vuttaṃ. Tattha ete vā panāti eteveya. Ubho anteti sassatucchedasaṅkhāte dve ante. Anupagammāti anallīyitvā. Idappaccayatā paṭiccasamuppannesu dhammesūti idappaccayatāya ceva paṭiccasamuppannadhammesu ca. Anulomikā khantīti vipassanāññaṃ. Yathābhūtaṃ vā ñāṇanti maggaññaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti - yā paṭiccasamuppāde ceva paṭiccasamuppannadhammesu ca ete ubho sassatucchedaante anupagantvā vipassanā paṭiladdhā, yañca tato uttarimaggaññaṃ - ayaṃ sattānaṃ āsayo, ayaṃ vaṭṭasannissitānañca vivaṭṭasannissitānañca sabbesampi sattānaṃ āsayo, idaṃ vasanaṭṭhānanti. Ayaṃ ācariyānaṃ samānatthakathā.

Vitaṇḍavādī panāha - ‘maggo nāma vāsaṃ viddham’sento gacchati, nanu tvaṃ maggo vāsoti vadesī’ti? So vattabbo ‘tvaṃ ariyavāsabhāṇako hosi na hosi’ti? Sace pana ‘na homī’ti vadati, ‘abhāṇakatāya na jānāsī’ti vattabbo. Sace ‘bhāṇakosmī’ti vadati, ‘suttaṃ āharā’ti vattabbo. Sace āharati, iccetaṃ kusalaṃ; no ce āharati sayaṃ āharitabbaṃ - “dasayime, bhikkhave, ariyavāsā, ye ariyā āvasiṃsu vā āvasanti vā āvasissanti vā”ti. Etañhi suttaṃ maggassa vāsabhāvaṃ dīpeti. Tasmā sukathitamevetanti. Idaṃ pana bhagavā sattānaṃ āsayam jānanto imesañca diṭṭhigatānaṃ vipassanāññaṃ maggaññaṃ appavattikkhaṇepi jānāti eva. Vuttampi cetaṃ -

“Kāmaṃ sevantaññeva jānāti ‘ayaṃ puggalo kāmagaruko kāmāsayo kāmādhimutto’ti. Nekkhammaṃ sevantaññeva jānāti ‘ayaṃ puggalo nekkhammagaruko nekkhammāsayo nekkhammādhimutto’ti. Byāpādaṃ...pe... abyāpādaṃ... thinamiddhaṃ...pe... ālokasaññaṃ nekkhammaṃ sevantaññeva jānāti sevantaññeva jānāti ‘ayaṃ puggalo ālokasaññāgaruko ālokasaññāsayo ālokasaññādhimutto’ti.

816. Anusayaniddese kāmarāgo ca so appahīnaṭṭhena anusayo cāti kāmarāgānusayo. Sesapadesupi eseṇa nayo. Yaṃ loke piyarūpanti yaṃ imasmiṃ loke piyajātikaṃ. Sātarūpanti sātajātikaṃ assādapadaṭṭhānaṃ iṭṭhārammaṇaṃ. Ettha sattānaṃ rāgānusayo anusetīti etasmiṃ iṭṭhārammaṇe sattānaṃ appahīnaṭṭhena rāgānusayo anuseti. Yathā nāma uḍaḍḍha nimuggassa heṭṭhā ca upari ca samantabhāge ca udakameva hoti, evameva iṭṭhārammaṇe rāguppatti nāma sattānaṃ āciṇṇasamāciṇṇā. Tathā aniṭṭhārammaṇe paṭighuppatti. Iti imesu dvīsu dhammesūti evaṃ imesu dvīsu kāmarāgapaṭighavantesu iṭṭhāniṭṭhārammaṇadhammesu. Avijjānupatitāti kāmarāgapaṭighasampayuttā hutvā ārammaṇakaraṇavasena avijjā anupatitā. Tadekaṭṭhoti tāya avijjāya sampayuttekaṭṭhavasena ekaṭṭho. Māno ca diṭṭhi ca vicikicchā cāti navavidho māno, dvāsaṭṭhividhā diṭṭhi, aṭṭhavatthukā ca vicikicchā. Bhavarāgānusayo panettha

kāmarāgānusayeneva saṅgahitoti veditabbo.

817. Caritaniddese terasa cetanā puññābhisaṅkhāro, dvādasā apuññābhisaṅkhāro, catasso āneñjābhisaṅkhāro. Tattha kāmāvacaro parittabhūmako, itaro mahābhūmako. Tisupi vā etesu yo koci appavipāko parittabhūmako, bahuvipāko mahābhūmakoti veditabbo.

818. Adhimuttiniddeso heṭṭhā pakāsītova. Kasmā panāyaṃ adhimutti heṭṭhā vuttāpi puna gahitāti? Ayañhi heṭṭhā pāṭiyekkaṃ baladassanavasena gahitā, idha sattānaṃ tikkhindriyamudindriyabhāvadassanattaṃ.

819. Mahārajakkhaniddese ussadagatānīti vepullagatāni. Pahānakkamavasena cesa uppaṭipāṭiyā niddeso kato.

820. Anussadagatānīti avepullagatāniṃ. Tikkhindriyamudindriyaniddese upanissayaindriyāni nāma kathitāni. Uppaṭipāṭiyā niddese panettha payojanaṃ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ.

823. Tathā dvākāraniddesādīsu pāpāsayaṭi akusalāsaya. Pāpacaritāti apuññābhisaṅkhāraparipūrakā. Pāpādhimuttikāti sakkāyābhiraṭā vaṭṭajjhāsaya.

824. Svākāraniddese yasmā kalyāṇako nāma anusayo natthi, tasmā kalyāṇānusayaṭi na vuttaṃ. Sesaṃ vuttavipariyāyena veditabbaṃ.

826. Bhabbābhabbaniddese kammāvaraṇenāti pañcavidhena ānantariyakammena. Kilesāvaraṇenāti niyatamicchādiṭṭhiyā. Vipākāvaraṇenāti ahetukapaṭisandhiyā. Yasmā pana duhetukānampi ariyamaggapaṭivedho natthi, tasmā duhetukapaṭisandhipi vipākāvaraṇamevāti veditabbā. Assaddhāti buddhādīsu saddhārahitā. Acchandikāti kattukamyatākusalacchandarahitā. Uttarakurukā manussā acchandikaṭṭhānaṃ pavitṭhā. Duppaññāti bhavaṅgapaññāya parihīnā. Bhavaṅgapaññāya pana paripuṇṇāyapi yassa bhavaṅgaṃ lokuttarassa pādakaṃ na hoti, so duppaññoyeva nāma. Abhabbā niyāmaṃ okkamituṃ kusalesu dhammesu sammattanti kusalesu dhammesu sammattaniyāmasaṅkhātāṃ maggaṃ okkamituṃ abhabbā.

827. Na kammāvaraṇenātiādīni vuttavipariyāyena veditabbāni. Idaṃ dvinnaṃ ñāṇānaṃ bhājanīyaṃ - indriyaparopariyattiñāṇassa ca āsayānusayañāṇassa ca. Ettha hi āsayānusayañāṇena indriyaparopariyattiñāṇampi bhājitāṃ. Iti imāni dve ñāṇāni ekato hutvā ekaṃ balañāṇaṃ nāma jātanti.

Chaṭṭhabalaniddesavaṇṇanā.

Sattamabalaniddeso

828. Sattamabalaniddese jhāyatīti jhāyī. Cattāro jhāyīti jhāyino cattāro janā vuccanti. Tattha paṭhamacatukke tāva paṭhamo samāpattilābhī samānoyeva ‘na lābhīmhi’ti, kammaṭṭhānaṃ samānaṃyeva ‘na kammaṭṭhāna’nti saññī hoti. Ayaṃ appaṇaṃajjhānalābhīti veditabbo. Duttiyo samāpattiyā alābhīyeva ‘lābhīmhi’ti, akammaṭṭhānaṃ samānaṃyeva ‘kammaṭṭhāna’nti saññī hoti. Ayaṃ niddājhāyī nāma. Niddāyitvā paṭibuddho evaṃ maññati. Tatiyo samāpattilābhī samāno ‘samāpattilābhīmhi’ti, kammaṭṭhānameva samānaṃ ‘kammaṭṭhāna’nti saññī hoti.

Ayaṃ paṇḍajjhānalābhīti veditabbo. Catuttho alābhīyeva ‘alābhīmhi’ti, akammaṭṭhānaṃyeva ‘akammaṭṭhāna’nti saññī hoti. Evamettha dve janā ajjhāyīnava jhāyīnaṃ anto pavīṭṭhattā jhāyīti vuttā.

Dutiyacatukke sasaṅkhārena sappayogena samādhīpāribandhikadhamme vikkhambhento dandhaṃ samāpajjati nāma. Ekaṃ dve cittavāre ṭhatvā sahasā vuṭṭhahantā khippaṃ vuṭṭhahati nāma. Sukheneva pana samādhīpāribandhikadhamme sodhento khippaṃ samāpajjati nāma. Yathāparicchedena avuṭṭhahitvā kālaṃ atināmetvā vuṭṭhahanto dandhaṃ vuṭṭhāti nāma. Itare dvepi imināva nayena veditabbā. Ime cattāropi janā samāpattilābhīnava.

Tatiyacatukke ‘idaṃ jhānaṃ pañcaṅgikaṃ, idaṃ caturaṅgika’nti evaṃ aṅgavavattānaparicchede cheko samādhismiṃ samādhikusalo nāma. Nīvaraṇāni pana vikkhambhetvā cittamañjūsāya cittaṃ ṭhapetuṃ acheke no samādhismiṃ samāpattikusalo nāma. Itarepi tayo imināva nayena veditabbā. Imepi cattāro samāpattilābhīnoyeva.

Idāni yāni jhānāni nissāya ime puggalā ‘jhāyī’ nāma jātā, tāni dassetuṃ cattāri jhānānītiādimāha. Tattha cattāri jhānāni tayo ca vimokkhā atthato heṭṭhā dhammasaṅgahaṭṭhakathāyameva pakāsītā. Sesānampi vimokkhaṭṭho tattha vuttanayeneva veditabbo. Apicettha paṭipāṭiyā satta appitappitakkhaṇe paccanīkadhammehi vimuccanato ca ārammaṇe ca adhimuccanato vimokkho nāma. Aṭṭhamo pana sabbaso saññāvedayitehi vimuttattā apagatavimokkho nāma. Samādhīsu catukkanayapañcakanayesu paṭhamajjhānasamādhī savitakkasavicāro nāma. Pañcakanaye dutiyajjhānasamādhī avitakkavicāramattasamādhī nāma. Catukkanayepi pañcakanayepi upari tīsu jhānesu samādhī avitakka avicārasamādhī nāma. Samāpattīsu hi paṭipāṭiyā aṭṭhannaṃ samāpattīnaṃ ‘samādhī’tipi nāmaṃ ‘samāpattī’tipi. Kasmā? Cित्तेkaggaṭāsabbhāvato. Nirodhasamāpattiyā tadabhāvato na samādhīti nāmaṃ.

Hānabhāgiyo dhammoti appaṇḍehi paṭhamajjhānādīhi vuṭṭhitassa saññāmanasikārānaṃ kāmādianupakkhandanaṃ. Visasabbhāgiyo dhammoti paṇḍehi paṭhamajjhānādīhi vuṭṭhitassa saññāmanasikārānaṃ dutiyajjhānānupakkhandanaṃ. Vodānampi vuṭṭhānanti iminā paṇḍavodānaṃ vuṭṭhānaṃ nāma kathitaṃ. Heṭṭhimaṃ heṭṭhimañhi paṇḍajjhānaṃ uparimassa uparimassa padaṭṭhānaṃ hoti. Tasmā vodānampi vuṭṭhānanti vuttaṃ. Tamhā tamhā samādhīmā vuṭṭhānampi vuṭṭhānanti iminā bhavaṅgavuṭṭhānaṃ nāma kathitaṃ. Bhavaṅgena hi sabbajjhānehi vuṭṭhānaṃ hoti. Nirodhato pana phalasamāpattiyāva vuṭṭhahanti. Idaṃ pāḷimuttakavuṭṭhānaṃ nāmāti.

Sattamabalaniddesavaṇṇanā.

Aṭṭhamabalādiniddeso

829. Aṭṭhamabalaniddese anekavihiṭaṃ pubbenivāsantiādi sabbampi visuddhimagge vitthāritameva. Navamabalaniddesepi dibbena cakkhunātiādi sabbam tattheva vitthāritaṃ.

Navamabalaniddesavaṇṇanā.

Dasamabalaniddeso

831. Dasamabalaniddese cetovimuttinti phalasamādhim. Paññāvimuttinti phalaññaṃ. Sesam sabbattha uttānatthameva. Ayaṃ tāvettha ācariyaṃ samānatthakathā. Paravādī panāha - “dasabalaññaṃ nāma pāṭiyekkaṃ natthi, sabbaññutaññassevāyaṃ pabhedo”ti. Taṃ na tathā daṭṭhabbaṃ. Aññaṃ hi dasabalaññaṃ, aññaṃ sabbaññutaññaṃ. Dasabalaññaṃ hi sakasakakiccameva jānāti. Sabbaññutaññaṃ pana tampi tato avasesampi jānāti. Dasabalaññesupi hi paṭhamam kārāṇākārāṇameva jānāti, dutiyam kammantaravipākantameva, tatiyam kammaparicchedameva, catuttham dhātunānattakārāṇameva, pañcamam sattānam ajjhāsayādhimuttameva, chaṭṭham indriyaṃ tikkhamudubhāvameva, sattamam jhānādīhi saddhim tesam samkilesādimeva, aṭṭhamam pubbenivutthakhandhasantatimeva, navamam sattānam cutipāṭisandhimeva, dasamam saccaparicchedameva. Sabbaññutaññaṃ pana etehi jānitabbaṃca tato uttaritaraṃca pajānāti. Etesam pana kiccaṃ na sabbaṃ karoti. Tañhi jhānam hutvā appetum na sakkoti, iddhi hutvā vikubbitum na sakkoti, maggo hutvā kilese khepetum na sakkoti.

Apica paravādī evam pucchitabbo - “dasabalaññaṃ nāma etaṃ savitakkasavicāram, avitakkavicāramattaṃ, avitakkāvicāram, kāmāvacaram, rūpāvacaram, arūpāvacaram, lokiyaṃ, lokuttara”nti? Jānanto “paṭipāṭiyā satta ñāṇāni savitakkasavicārānī”ti vakkhati; tato “parāni dve ñāṇāni avitakkāvicārānī”ti vakkhati; “āsavakkhayaññaṃ siyā savitakkasavicāram, siyā avitakkavicāramattaṃ, siyā avitakkavicāra”nti vakkhati. Tathā “paṭipāṭiyā satta kāmāvacarāni, tato dve rūpāvacarāni, avasāne ekaṃ lokuttara”nti vakkhati; “sabbaññutaññaṃ pana savitakkasavicārameva, kāmāvacarameva, lokiyaṃ evā”ti vakkhati. Iti aññadeva dasabalaññaṃ, aññaṃ sabbaññutaññaṃ.

Sammohavinodaniyā vibhaṅgaṭṭhakathāya

Ñāṇavibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Tīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. 3. Ο Κανόνας της ανώτερης διδασκαλίας - Σχόλια. 2. Σχόλια για το βιβλίο της ανάλυσης. 16. Ανάλυση της γνώσης έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org